

FIGYELŐ

Tíz ESZTENDŐ

FOLYÓIRATUNK olvasói mindnyájan tudják, hogy a politika és napi élet aktualitásai nem tartoznak azon témák közé, melyeket programunk értelmében hasábjainkon megbeszélni szoktunk. A Magyar Szemle csakúgy, mint a nagy nyugati, francia, német, angol folyóiratok, zavartalanul halad el képviselőtestületek, társadalmi egyesülések s egyéb emberi csoportosulások napi mozgalmai mellett, s mikor a forum vagy napilapok izgatott hangzavarral töltik meg az országot, folyóiratunk nyugodtan megy tovább kijelölt útján, melyen nem politikára, hanem politikai gondolkozásra, nem anyagi haszon-szerzésre, hanem a gazdasági összefüggések ismeretére tanít s nem a nemzeti élet pillanatnyi bonyodalmaiból vezető utakat keresi, hanem a fejlődés állandó irányait, és egy magasabb szintézisben próbálja a mátt a tegnappal és holnappal összekapcsolni.

A magyarság nagy összefüggéseinek érzékeltetésénél elengedhetetlen a naponként változó dolgoktól való elfordulás.

De éppen folyóiratunknak ez a vezető gondolata parancsolólag követeli tőlünk, hogy a mai napon egy pillanatra megálljunk.

Az a tíz esztendő, melynek bezáró napját ma ünnepli az ország, történelmünk legmozgalmasabb korszakai közé tartozik, melyről egykor Carlyle és Macaulay-szerű történészek fognak igaz, minden lényegest feltüntető képet festeni. Valamikor el fognak jönni e nagy írók, kik történeti szempontokat érvényesítve, belső, társadalmi, nemzeti és nemzetközi viszonylatainkat vizionárius szemmel végignézve, ki fogják teregetni a feloszlást, melyben e korszak elején a nemzettest szenvedett, és ezen legelső fokról elindulva a történetíró legyőzhetetlen kíváncsiságával fogják végigkísérni a beteg test lassú, eleinte alig érzékelhető gyógyulását. . .

A távlat ma még hiányzik, s a mai szemlélő csak nagy vonalban láthatja, szinte csak elképzelheti a változást, melyet e tíz esztendő hozott. A változás a legnagyobb, melyen egy nemzeti társadalom egy generáció alatt keresztülmehet: a változás a revolúciótól az evolúcióig tart. A forradalmi, erőszakos változás legkülönbözőbb formáihoz szító tömegek helyén a mai társadalom, bámmennyire tagozzák is anyagi és szellemi ellentétek, egységesen vallja a békés evolúció egyetlen lehetőségét. Ma mindenki tisztában van azzal, hogy az élet nehéz és keserű, és hogy rajta egyetlen nekilendüléssel, egyetlen erőfeszítéssel nem, csakis állandó munkával lehet változtatni. Ma azzal is tisztában van mindenki, hogy senki nem áll egyedül, egyetlen társadalmi osztály sem boldogulhat a többi nélkül, hogy tehát egyéneknek

és társadalmi osztályoknak önző, individualisztikus szellemű boldogulása a többiek rovására utópia, melyet jobb meg sem kísérelni, mert a túlhatalmassá vált osztály sorsa előbb-utóbb csak bukás lehet.

A tíz esztendőt egy pillanattal átfogva, még a hideg, objektív szemlélő sem kerülheti ki annak felismerését, hogy a társadalom összefüggései iránt megnövekedett az érzék, s a magyarság ma sokkal inkább érzi kollektivitását, hogy egybetartozik az egész országgal, semmint bármikor az előbbi évtizedekben.

S ez a kollektív öntudat, párosulva az evolúció, mint egyetlen lehetséges methodus felfedezésével, az utolsó tíz esztendőnek legnagyobb eredménye, olyan kincs, melyet tarisznyájába téve, a magyarság nyugodtan indulhat el a döntéseket meghozó évtizedek felé.

S elinduláskor tiszta arccal tekinthet fel arra a tiszta alakra, akinek tízéves kormánya meghozta e nagy belátásokat, s aki önzetlen munkával megtett mindent, az evolúció útjából krízisek és katasztrófák eltávoztatására.

Ezen nagy eredmények után Horthy Miklós már mint történeti alak vezeti a magyarságot az újabb évtizedek felé.

A SPANYOL DIKTATÚRA MÉRLEGE

SPANYOLORSZÁG valahogy kívül áll az európai sorsközösségen.

A Pireneusokon túl külön világ kezdődik, ahova a reformáció, a francia forradalom és a világháború élményei nem jutottak el, s az európai fogalmi mértéket csak sajátosan átértékelve lehet alkalmazni.

Amikor a Primo de Rivera bukásával előálló politikai problémákat vizsgáljuk, Spanyolország ezen sajátlagos helyzete különösen szembetűnik. A diktátor bukása a diktatúrának is végét jelenti-e? Lehet a fejlődésből következtetést levonni a parlamenti és diktátori módszer elvi kontroverziáira? A demokratikus elv felülkerekedésével állunk-e szemben? A feleletet csak fenntartásokkal lehet megadni.

Mert Primo de Rivera 6 évi uralma a spanyol viszonyok különös terméke volt, mely nem igen tűri meg ismert sablonok alá vonását. Amint Madrid utcáin egymás tőszomszédságában állanak a középkori házak és 14 emeletes felhőkarcolók, s a gót templomokból autómobilra szerelt halottaskocsin rendezik a temetéseket: a spanyol politika utolsó kísérlete is a konzervativizmus és merész újításoknak sajátos keverékét tükrözi vissza.

Amikor 1923 szeptember 13-án Barcelona vezénylő tábornoka nyílt felhívást intézett a királyhoz, hogy bocsássa el tehetetlen minisztereit, Alhucemas herceg kormánya összeomlott, mint a kártyavár. A politikai öntudat a spanyol népben sohasem volt nagyon kifejlődve. A természeti előfeltételek — messze sivatárok területen elszórt gyér lakosság, melynek 50%-a analfabéta — évszázadokon át a tekintély-elv és nem az egyéni szabadság kifejlődésének kedveztek. Az 1876-ban külföldi mintára létesített parlamentarizmus a Sierrák sziklás talajában csak nehezen vert gyökeret. S a nemzet és képviselői közt való eleven kapcsolat híján, mely az igazi demokráciák jellemzője, a „cortes“ az iparszerű pártpolitikusok és egyéni érdekek sivatár arénája lett.

Ily körülmények között Primo de Rivera merész fellépése komoly akadályokra nem talált — és a parlamentarizmus meddő vitáitól megün-

dorodott, a marokkói balsikerek hatása alatt nemzeti dicsőségét féltő nép ösztönszerűleg alárendelte magát a tettek emberének.

Mert Primo de Rivera a tettek embere volt. Nem volt meg benne a Don Quijote felhőket járó fantáziája és egetostromló hite, de megvolt benne az örök spanyol Sancho Panza józan, a reális élet követelményeit ösztönszerűen felfogó gyakorlati érzéke. És megvolt benne az igazi katonákat mindig jellemző szociális gondolkodás is. Így történt, hogy e sans phrase katonai diktátor, a legreakciósabb politikai talajon állva, Spanyolország tényleges fellendüléséért többet tett és a spanyol állami és társadalmi szervezet megreformálásában forradalmibb újításokat végzett, mint a párt-politikai parlamentarizmus egy fél évszázad alatt. Egy pillantás a diktatúra alatt elért gyakorlati eredményekre fogalmat nyújt ezen átalakulás jelentőségéről.

1922-ben az állami jövedelmek 2500 milliárdot tettek ki — 1929-ben 3700 milliárdot. Az 1921—22-i költségvetési év 1100 millió peseta deficittel zárult, az 1928—29-i pedig 325 millió bevételi többlettel. E számokban tükröződik Primo de Rivera uralmának gazdasági mérlege.

A fellendülés egyrészt Primo de Rivera erősen nacionalis és védvám-politikájának, — másrészt az általa biztosított szociális békének tudható be. Azelőtt Spanyolországban vagy 25 társaság bérelte a telefonüzemet, — megannyi kézben, nagyrészt idegen érdekeltségek közt, oszlottak meg a vasutak. Primo de Rivera egységesítette és állami ellenőrzés alá helyezte a telefont, a külföldi tőkéből függetlenítette a vasutat és biztosítási üzletet, monopolizálta a petróleumot és légi forgalmat. A spanyol ipar és kereskedelemnek a vámvédelem alatt elért haladását az egész világnak megmutatta a barcelonai és sevillai kiállítás.

Csak érthető, hogy ezen kiválóan szervező elme tevékenysége saját szűkebb környezeténél sem állt meg. A spanyol hadsereg, mely Primo előtt elavult privilégiumok, üres parádézás és politikai összeesküvések játékvá süllyedt — modern hadigépezet lett Primo de Rivera keze alatt. Leszállította a tisztek számát, javította a csapatok ellátását és felszerelését, megszüntette egyes fegyvernemek elavult kiváltságait, általánossá tette a védkötelezettséget, hadgyakorlatokat és katonai sportjátékokat létesített. A junta-szervezetek, a tisztek politikai klubjai, melyek azelőtt kormányokat buktattak, a legszigorúbb büntetés terhe alatt tiltva voltak a diktatúra alatt.

Ugyanílyen haladási szellemről tesznek tanúságot Primo de Rivera szociális reformjai: A munkásbiztosítás és szindikalizmus fejlesztése, a kötelező anyasági biztosítás és legelső sorban a munkások és munkaadóknak az ipar minden ágára kiterjedő paritásos testületi szervezete (L'organisation corporative nationale). Tudvalevő, hogy az összes politikai párt-szervezetek közül csakis a szocialista munkásotthonok (casa de pueblo) menekültek meg a feloszlattástól s hogy a szociáldemokrata párt mindvégig jóakarátú semlegességet tanúsított a katonai diktátorral szemben.

Gazdasági konszolidáció, a közigazgatás újjászervezése, a marokkói hadjárat befejezése és a katalán kérdés kiküszöbölése, ezek Primo de Rivera politikájának nagy sikerei, amelyeket a parlamentarizmus híve sem vonhat kétségbe. S ha Primo de Rivera itt megállt volna, hatalmának tetőpontján távozhattott volna.

De Primo de Rivera a kellő pillanatot nem tudta felismerni. Többet akart. A diktatúrát, mely pedig a dolog lényegénél fogva csak átmeneti fázis lehet egy nemzet életében, eszköz és nem cél, rendszerré akarta emelni. Egy plebiszátum útján életbeléptetendő új alkotmánnyal meg akarta örökíteni uralmát — és nem látta, hogy az erők, melyek eddigi útját kísérték, nincsenek már a háta megett.

Mert hat év a politikában sok idő, s a népszerűség tőkéje, mely vég-eredményben minden rezsim elengedhetetlen feltétele, hamar elhasználódik. Primo de Rivera kormányzasi tényei az általános nemzeti érdeket szolgálták, de a sértett különérdekek mind számosabbak lettek.

A régi politikusok nem felejtették el Primónak, hogy őket kenyeriktől megfosztotta, az arisztokrácia, hogy a birtokbérleteknek paraszti járadék-birtokká való fejlesztését tervezte, a szobatudósok, hogy a diktátor tizenöt egyetem intellektuális túltermelését sokallotta, a tüzérség és tengerészet, hogy privilégiumaikat eltörölte. A külföldi tőkének fájt a nacionalizálás, a belföldinek a munkásbiztonságok — és minden spanyolnak, a szerencsejátékok betiltása és a bikaviadalok humánusabbá tétele...

Alkotmányos rezsimnél a kormányzasi népszerűség elhasználását a parlamenti gépezet regisztrálja. Abszolút kormányrendszeméi e szerepet az államfő tölti be — vagy a forradalom.

XIII. Alfonz kimagasló uralkodói egyéniség. Talán az egyetlen uralkodó Európában, aki még ma is igazán az. A kormányzasi teendőket miniszterei végzik — de döntő fordulatokhoz érve, mindig ő szabta meg a spanyol politika irányát, ő döntötte el Spanyolország magatartását a világháborúban. Ő inaugurálta a diktatúrát, amikor a parlamenti gépezet csődöt mondott, az alkotmányosság elveinek féltételével. Ma ugyanezen királyi hatalom szab véget a diktatúrának, amidőn az egy provizóriumról rendszerré akarta magát kinőni.

Mert Primo de Rivera felmentésének közvetlen előzménye, a hadseregparancsnokokhoz intézett önhatalmú felhívás, a diktátor bukásának már csak az utolsó lökést adta meg. Szomorú és kiábrándító incidens különben — Sancho Pansa Don Quijote-t akart játszani — és elvesztette a kengyelvasat. Valóságban a diktatúra sorsa már akkor meg volt pecsételve, amikor a király Szilveszter éjjelén megtagadta Primo de Rivera alkotmánymódosító tervezetének jóváhagyását. Ugyanazon királyi hatalom, mely hat év előtt az alkotmány felfüggesztésével inaugurálta a diktatúrát — ma a diktatúra dezavualásával visszaállítja az alkotmányt. És a történelem ítélőszéke valószínűleg mindkét aktusért meg fogja adni az abszolúdot. Mert végeredményben a fejlemények rehabilitálják mind a diktatúrát, mind a parlamentarizmust.

Hisz a relativitás korában abszolút megoldások az államélet terén sincsenek, s minden kormányforma létjogosultságát utolsó fokon a nemzetek mélyén nyugvó nagy erőkkel való összhang adja meg. Ezen legmélyebb lelki sajátosságok pedig nemzetenként mások, amint Luthert csak a német, Rouget de l'Isle-t csak a francia, a Mayflower puritánjait csak az angol lélek tudta kitermelni.

Így Álba herceg és II. Fülöp is, akiket az elnyomás szimbólumai gyanánt tekint az európai köztudat — Spanyolországban nemzeti hősök — és szellemük tovább él a Ribera és Goya képek fekete hátterében éppúgy, mint a conquistadorokban és a pronunciamentókban és mindazon politikai kísérletekben, amelyek a tekintély és hatalom elvét időnkint a szabadság és egyéni elv fölé helyezik.

A közvélemény, a spanyol nép, az örök Spanyolország megindulás nélkül halad el e kísérletek mellett s ugyanolyan apolitikus nyugalommal szemléli a diktatúra bukását, mint hét év előtt az alkotmány felfüggesztését. Az első deputáció, mely az új kormányelnököt üdvözölte, csak azt követelte, állítsák vissza a bikaviadalokon a tüzes banderilla használatát...

A spanyol diktatúra megbukott, és a spanyol parlamentarizmus szárnyait bontogatja.

Európai viszonylatban alig lehet belőle következtetéseket levonni.

A MAGYAR AGRÁRMOZGALMAK TÖRTÉNETE

EZZEL a címmel érdekes és sok tekintetben tanulságos könyv hagyta el legutóbb a sajtót. Az agrármozgalmakban kifejeződő társadalmi, gazdasági és politikai problémák bennünket, ma élő nemzedéket nagyon közelről érintenek és érdekelnek. Részint ösztönösen, részint tudatosan, de mindnyájan érezzük, hogy e mozgalmak hullámzásával szoros összefüggésben van Magyarország sorsa, a társadalmi rend és egyéni egzisztenciánk. Milliós érdekszál, fűződik ahhoz, hogy a magyar rónákat saját sorsával elégedett, vagy legalább azzal megbékült, s jövőjében bizó nép munkálja, mely jókedvvel adja a köznek az egyfelől saját öslelkéből, másfelől földjéből termelt azokat az erkölcsi és anyagi kincseket, melyek nemzeti létünknek, fennmaradásunknak és boldogulásunknak legfontosabb tényezői. Nincs ma már ember Magyarországon, aki ne hinné és ne vallaná, hogy falvaink ősmagyar népe nemzeti erőnk legdúsabb forrása, s ezt a szép, gyönyörű, nemes népréteget szeretnünk, vele állandóan foglalkoznunk, javaiért küzdenünk s velük kezefogva együtt haladnunk kell.

Minden generációnak — mondja Bainville — megvan az a természetes törekvése, hogy nagyobb fontosságot tulajdonít a hozzá közeleső, vagy mondjuk a saját korszakának, mint a régmúlt időknek. Ennek tulajdonítható talán, hogy Bodrogekő Zoltán a magyar agrármozgalmakról csak a legutóbbi száz év történetét írja meg és abból is könyve legnagyobb részét az utolsó három évtized történetének szenteli. Tulajdonkép tehát *histoire contemporaine*-t ír. Ennek megvan az az előnye, hogy lerögzít a történetírás számára eseményeket, személyeket, jellemeket és így egy későbbi kor tudósa, aki már történelmi távlatból nézi és vizsgálja korunk tényeit és lélektanát, hasznos adathalmazt fog készen találni. Hátránya marad azonban, hogy ezek az idők sokkal közelebb állnak hozzánk, sem hogy azok mozgalmait, az eseményeknek és személyeknek jelentőségét azzal az elfogulatlansággal szemlélhetnők és bírálhatnók, mely a komoly történetíráshoz nélkülözhetetlen.

Mussolini mondta a dalminei vasgár munkásaihoz intézett beszédében, hogy ő barátja a munkásoknak, de — szigorú barátja. Nem mondja, hogy nagyok, amikor kicsinyek, hogy tudósok, amikor tudatlanok, nem mondja nekik, hogy ők a világ középpontja és mozgatóereje, amikor nem azok. Bodrogekő Zoltán nem ilyen szigorú barátja az agrármozgalmak népének és azok vezetőinek, jóllehet *igyekszik* az lenni. Talán a történelmi idő közelsége és a falu népe iránt érzett határtalan szeretete gátolják ebben. Könyve minden sorából sugárzik az őszinte nagy vonzódás a falu népe felé. Ez a tiszteletreméltó és egyébként tökéletesen érthető szeretet sok tekintetben elfogultá teszi őt is, művét is. Ez történelmi szakmunkánál talán kevésbé kívánatos, de publicisztikai műnél alig kifogásolható. Hiszen a könyvnek láthatólag az a fő célja, hogy leírva az agrármozgalmak előzményeit, körülményeit és fejlődését s kimutatva azok szociális indokoltságát, rámutasson a bennük jelentkező történelmi szükségszerűségre. Fel akarja hívni a figyelmet e mozgalmaknak társadalmi, politikai és gazdasági értékére és arra int, hogy az agrármozgalmak népét és érdekeit mindenkor felkarolva, az itt rendelkezésre álló nagyszerű erőket a gazdasági, társadalmi és politikai élet mechanizmusába minél intenzívebben bele kell kapcsolnunk, mert ez az egyedüli mód nagyszabású nemzeti alkotómunka lehetőségére. Egyetemes magyar érdek az, mondja Bodrogekő, hogy minden osztályunk teljes erejével a falu kisbirtokos-társadalmának politikai, kulturális és társadalmi fellendítésére siessen. „A feltörekvő magyar rétegek azt várják, hogy emelkedési pályájukon azok jóirányú vezetésében és támogatásában részesülje-

nek, akik vagyoni állapot, politikai múlt és kulturális iskolázottság tekintetében erre leghivatottabbak.“

Amennyire minden tekintetben egyetértünk Bodroγκözzyvel ennek a tételnek a helyességében és igazságában, annyira nem szívesen olvassuk könyvében azokat a túlzásokat, melyekre részint frazeológiájában, részint megállapításaiban talán önkénytelenül — ragadta magát. A pártatlanság fogalmához bizonyos tárgyalásbeli arányosság is hozzátartozik. Nem elég egyrészt néhány sorban elintézni a magyar nemesség, illetve a szabadelvű éra erényeit és ezzel szemben oldalakon át újra meg újra részletezni elítélendő hibáit és bűneit. Másrészt nem helyes a „jobbágysók ivadékaikról“ kategorikusan megállapítani, hogy ez az osztály „azt a pontot, ahová emelkedni tudott, valósággal saját erejéből, csaknem kizárólag a saját maga által kitermelt vezéreinek útmutatása mellett“ érte el. E kijelentés súlyát a „csaknem kizárólag“ kifejezés enyhíti ugyan, de a megállapítás élet alig veszi el. Kétségtelen, hogy Bodroγκözzy előtt elsősorban Nagyatádi Szabó István nagyérdemű vezéri szerepe lebegett, amikor e tételt felállította. Szóvirágokba fakadó entuziazmussal a felszabadított jobbágyság „fejedelmének“, a magyar földművelő nép minden lelki és testi kiválósága megtestesítőjének, politikai apostolának nevezi Nagyatádi Szabó Istvánt. Alakját és művét a nemzet történelmi bálványával, a legnagyobb magyar politikai géniusszal, Kossuth Lajossal méri össze.

A nélkül, hogy csak egy gondolattal is érinteni vagy kisebbiteni akarnék a kisgazdapárt alapítójának és tiszteletreméltó vezérének kiváló államférfiúi érdemeit, azt hisszük, hogy a fenti tétel túlmegy a tárgyilagosság által megkívánt határon. Nagyatádi Szabó István élete és munkája történeti szempontból ma még túlközel van hozzánk. Róla és művéről mi, ma élő emberek, akik láttuk, ismertük, szerettük és becsültük benne ajsóagygt faj egyik nagyszerű kivirágzását, csak érzelmi vagy politikai véleményyt mondhatunk, de történelmi értékű ítéletet nem. Azért nem is követhetjük Bodroγκözzyt a művében még ma is élő politikus történelmi szereplésének méltatásában. „Emlékeink változnak a körülményekkel“ — írja Renan — „s valamely egyén eszménye, akit ismertünk, velünk együtt változik.“ Célszerűbb tehát az utókorra bízni a történelmi kritikát. Az idő múlásával az emlékeknek óriási tömege esik el. Politikai barátok és ellenfelek vitája eltűnik, a részletelemlek zavaró tömege elvész, s a méltatandó közéleti férfi műve és alakja úgy jelenik meg a történelem hűvös horizontján, mint az alpesi csúcsok éles kontúrjai a kristálytisza kék levegőégen.

Ma — ismétljük — legfeljebb csak impressziókat és politikai megfigyeléseket jegyezhetünk fel. Mint ilyent kockáztatjuk meg azt a nézetünket, hogy a kisgazda-osztálynak nemzeti fejlődésünkre kedvező politikai előretörésében a személyi tényezők szerepe sokkal kevésbé jelentős a konjunkturális tényezők súlya és befolyása mellett. Kétségtelen, hogy a világháború, az összeomlás és a trianoni helyzet döntően meggyorsították azt a hosszú demokratikus folyamatot, mely Nagyatádi Szabó István fellépésekor még csak csirázófélben volt. E mellett nem lehet és nem szabad figyelmen kívül hagyni a magyar intelligencia ezúttal is bevált történelmi érzékét és politikai éleslátását, melyel felismerte a helyzetet és kezét nyújtotta a feltörekvő rétegeknek, sőt minden eszközzel elősegítette és segít ma is, hogy a kisgazda-osztály kitöltse, megizmosítsa és újjáteremtse a magyar közeposztály megritkult sorait. Az érdemek éppúgy, mint a hibák az emberi életben rendszerint mindkét oldalon arányosan helyezkednek el s nem helyes az elért eredményt túlnyomóan az egyik oldalra könyvelni.

Az agrármozgalmak történeti fejlődésének tanulmányozása nem kép-

zelhető a nélkül, hogy egyrészt a jobbágyság felszabadításával kapcsolatosan, másrészt a kialakult új rendben felfelé törekvő, a maga elhelyezkedését kereső föld népével szemben a többi osztályok, különösen a magyar nemesség és középosztály magatartását is szemügyre ne vegyük. Bodroγκőzy Zoltán könyvének egyik figyelemreméltó értéke, hogy észreveszi és aláhúzza az agrármozgalmak összefüggését a középosztály nemzeti problémájával. Megjegyzései, adatai, tanulságai e szempontból sok gondolatot és eszmét ébresztenek.

Bizonyos, hogy középosztályunk 1848 óta krónikus válságban van. Ez a válság már a háború előtt is állandó gondot okozott úgy a kormányzatnak, mint a nemzetünk sorsán gondolkozóknak, ma pedig akútabb, mint valaha. Középosztályunk válsága a jobbágyság felszabadításával indult meg, de alapokai sokkal messzebbre nyúlnak vissza s voltaképp összefüggenek a civilizáció terén bekövetkezett óriási átalakulásokkal, melyek valósággal elsöpörték a rendi társadalom elvénhdnt intézményeit.

Évezredes életformák megváltozását rendszerint századok lassú őrlo munkája készíti elő. Ezt látjuk a feudálizmus rendszerének sorsában is. A XVIII. század szellemi, gazdasági, politikai forradalmainak hatása alatt a közgondolkodás Európa-szerte merőben megváltozott. A gazdasági, jogi, társadalmi és szellemi erők, melyek a fennálló rendnek és intézményeinek erkölcsi tartalmat adtak, merőben új útra tértek és magukkal ragadták a jognézeteket is. A nemesség közfeladatai idők folyamán megszűntek, s így a közmeggyőződés nem szentesítette többé azt az életformát, melyben az egyik osztály a másik felett különleges közfeladatok ellátása címén uralmat gyakorolt. A változott nézetek erkölcsi és eszmei erejének nem tudott — és ahol fejlődésképes nemzedék volt, nem is akart — ellenállni a rendi világ. A jogok és kötelességek nem rendi, de egyéni fogalmazása új életformákat követelt, minek eredménye a társadalmi, gazdasági és politikai rend szerves átalakulása lett.

Nálunk sajnos, ez az átalakulás nem volt, nem is lehetett szerves. Törvényhozásunk felfogta az új eszméket és deklarálta a nagyszerű liberális elveket a nélkül, hogy meggondolta volna, hogy Magyarország sem gazdasági, sem kulturális szempontból nem volt felkészülve a viszonyoknak ily lázas tempójú fejlődésére. Történeti távlatból nézve azt kell mondanunk, hogy a nemzeti újjáébredés korában a liberális eszmék törvényhozási deklarálása szinte jelszó-politikává vált. A nagy elvek kimondattak, a törvények meghozattak, a nagy szabadság beköszöntött, azonban megfelelő gazdasági előkészítés, szervezés és alátámasztás nélkül. Sem a nemesség nem volt gazdaságilag képzett, sem a jobbágyság nem volt elég érett. Következésképp az új törvényhozás mindkettőt kiszolgáltatta a náluk gazdaságilag verzőtűsabb idegen fajúaknak. Annak, hogy ősi középosztályunk — a városi polgárságot is ideértve — részben elpusztult, részben elfajzott, s társadalmi és nemzeti hivatásának betöltésére mindinkább alkalmatlanná vált, e z a főoka, nem pedig a „hazafias busongás”^{cc}

Bodroγκőzy Zoltán egyébként szintén látja ezt; kár, hogy helyenként mégis úgy emlékszik meg a történelmi magyar középosztály pusztulásának okairól, mintha azokat elsősorban ennek az osztálynak sokszor megírt hibái alkotnák. A mi ősi középosztályunknak bizonyára sok vétke, hibája, tévedése volt, de voltak mindig nagyszerű nemzetfenntartó erényei, ragyogó emberi tulajdonságai is, melyek még mostani erőtlenségében is tiszteletet szereznek neki.

Nemzeti társadalmunk mai súlyos bajainak talán egyik legégetőbbje az, hogy régi nagy középosztályunk végzetesen meggyöngült. A háború és a forradalmak végképp aláásták gazdasági erejét s ma meggritkult, elerőtlen-

dett soraiból már nem képes azt az egyensúlyozó és irányzó szerepet játszani, melyre hivatva lenne. Mérhetetlen fontosságú nemzeti érdek ma az, hogy a középosztály még megmaradt kevés ereje megtartassék, fejlődjék és rendjének vésses hézagai friss, erős, minden ízében magyar erőkkel kitöltessenek. Elismerés illeti Bodroγκőzy könyvét azért, hogy erre fölfelé figyelmeztet, lefelé tanít.

A nemzeti megújódás korában — mint könyvünk helyesen megemlíti — a magyar jobbagyság óriás többsége apatikus közönnnyel viseltetett saját sorsa iránt, úgyhogy a politikai és közgazdasági liberalizmus grandiózus eszmei harcát a magyar közép- és felsőosztály egyedül vívta meg. A nagy döntés a jobbagynép sorsáról — annak javára — nélkül történt. A magyar nemesség nagyobb tudott lenni anyagi érdekeméi és aláírta saját gazdasági bukását, hogy fölemelje a népet. A politikai bölcsesség és az etikai emelkedettség e klasszikus példáját most részben visszafizették a fölszabadított jobbagyság utódai azzal, hogy törvényhozóik a földreform megalkotásánál és végrehajtásánál annyi megértést, oly gazdaságpolitikai okosságot, annyi mérsékletet tanúsítottak, hogy a falu népének ösztönös földéhsége ellenére is, a középosztály védelemre szoruló gazdasági ereje a lehetőségig kímélhető volt. Nagyatádi Szabó István politikai bölcsességének és a kiscgazdaosztály érettségének oly bizonyítéka ez, melyet egy boldogabb kor történetírója is bizonyára méltó elismeréssel fog feljegyezni.

Széchenyi István és Kossuth Lajos nagyszerű művét, a falu népének a nemzet politikai életébe való bekapcsolódását Bethlen István és Nagyatádi Szabó István kézfogása pecsételte meg. A nemzeti megújódás ragyogó korában nagyjaink által elvetett mag ekként nemzeti szerencsétlenségünk fekete napjaiban hozta meg gyümölcsét. Bodroγκőzy Zoltán könyvében is megcsendül diszsonáns visszhangja annak az önkénytelen vádló kérdésnek: miért csak most, miért nem előbb? Bodroγκőzy — mint jó „48-as függetlenségi“ — főként a „bécsi kezét“ és az 1918 előtti liberális magyar kormányoknak könyvében ismételt kárhóztatott helytelen politikáját okolja ezért. Nem akarván politikai vitába szállni e kérdés felett, — melynek eldöntésére nézetünk szerint szintén csak a későbbi történetírás hivatott — csak annyit jegyzünk meg, hogy a két Tiszánál, de különösen Tisza Istvánnál senki sem szerethette és becsülhette jobban a falvak népét és semmiesetre sem érzelmi okokon múlt, hogy az akkori kormányzat idején kisebb politikai tényező volt a magyar falu, mint például ma. Azzal a „látnoki“ képességgel, melyet Bodroγκőzy Justh Gyuláról jegyez fel, e közéleti férfiú kortársai közül kétségkívül jónéhányan bírtak a magyar politikában, s ha mégsem jutottak el a főnebbi vádló kérdés kívánta eredményekhez, annak

— az idő teljességének hiányán kívül — talán az lehetett az oka, hogy e g y e b e t i s láttak a falu társadalmában, mint a nemzetköziség veszedelmét, melyben a népünket igazán ismerő és becsülő államférfiaink nem tudtak komolyan himni.

A nagy kérdés politikai megoldásának sokáig útjában állt, ma pedig a politikailag már eldöntött helyzetnek nem kicsinylendő gyengéjét jelenti az a nagyon figyelemreméltó körülmény, hogy a falu társadalmi szempontból éppoly kevésbé egységes, mint a város. A „falvak népe“ — s ezt Bodroγκőzy Zoltán is tudja, de kellő alkalmakkor nem hangsúlyozza eléggé — nem csupán a „pólgárokat“, kiscgazdákat, Nagyatádi Szabó István híveit jelenti, akik társadalmilag a falu arisztokráciáját alkotják. A társadalmi különbségek, az osztálytagozódás a falvakon legalább olyan éles és erős,

— ha ugyan nem élesebb és erősebb — mint a városban. Ezzel tisztában kell lennünk, ennek konzekvenciáit le kell vonnunk abban a tekintetben, hogy a mezőgazdasági munkásság nagy és nem kevésbé gyönyörű magyar

rétégét viszont a falu arisztokratáinak kell magukhoz ölelniük, vele foglalkoznak, őket megbecsülniük és segíteniük. Könyvének egyik helyén igen helyesen mutat rá Bodrogekő Zoltán, hogy e tekintetben milyen sajnálatos visszasságok, milyen elítélendő ellentétek mutatkoznak a falvakon. A közép-osztályba emelkedő felső rétegeknek éppúgy megvannak a maga társadalmi, emberi és nemzeti kötelességei és feladatai a falu népének alsóbb — birtoktalan — rétegével szemben, mint az ősi történelmi középosztálynak és a nemzeti arisztokráciának a kisczarda-osztállyal szemben. Quod uni iustum, alteri aequum. Nagyatádi Szabó István népe csak akkor fogja hivatását igazán betölteni, ha keleti fajunk arisztokratikus hajlamainak káros kinövésait leküzdve, ugyanazt a nemes demokráciát igyekszik érvényesíteni lefelé, melyet korábban magának követelt s melyet a történelmi viszonyok fejlődése és nagy államférfiak bölcsesége neki méltán megadott. Ha ez a ma még igen sok nehéz problémát magában foglaló kíváncsi az idő, a kultúra és az egészséges szociális fejlődés által munkálva egyszer megvalósul, — akkor, de csak akkor fogjuk elmondhatni, hogy az agrármozgalmak veszélye elmúlt, gyümölcsei pedig valóban megérték a nemzet egyetemes javára.

Bodrogekő Zoltán közérdekű, de a történettudomány szempontjából is hasznos munkát végzett, mikor könyvét megírta. A magyar agrármozgalmak történetének vizsgálata főleg a mai időkben igen kényes téma, melynek boncolgatása a mindig lesben álló demagógia miatt sok veszéllyel járhat. Bodrogekő e nehéz feladatot nagy tárgyismerettel, szorgalmas és nagyarányú adatgyűjtéssel, annyi szeretettel és mégis annyi mérséklettel dolgozta fel, hogy ezért igaz elismerésünket érdemli. Az észrevételeket, melyeket könyvével szemben a fönnebbiekben tettünk, az igazság kutatásának kötelessége és az a megbecsülés sugallta nekünk, melyet a derekas és jól végzett munka megérdemel. Ily nagyarányú és bátran mondhatjuk úttörő jellegű történelmi tanulmányt alig képzelhetők, hogy minden tökéletes legyen és a legjobban sikertüljön. Mikor Mondius de Luzzi az első emberi test boncolását megkísérelte, kutató kése bizonyára nem egy hibát ejthetett. A társadalmi jelenségek boncolása ma még korántsem nyugszik oly biztos alapokon, hogy mellé vágni lehetetlen volna. Bodrogekő Zoltán érdekes és szép könyvét haszonnal fogja forgatni a politikus, a nagyközönség, a szociológus és bizonyára a későbbi kor történetbúvára is. Részünkről szeretnők, ha minél többen olvasnák, mert ma még — sajnos — nem sokan vannak, akik ismernék az agrármozgalmakról mindazt, amit ismemiök hasznos, jó és szükséges lenne.

BENCs ZOLTÁN

A MAGÁNJOGI KÓDEX

EGY-KÉT hónap és két esztendeje lesz annak, hogy a m. kir. igazságügyminisztérium közzétette magánjogi törvénykönyvünk javaslatát. Nyomban a javaslat közzététele után megindult annak jogászai és lassan-lassan szociálpolitikai és közgazdasági kritikája is. És most, két évvel azután, hogy a törvénykönyv e tervezete törvényjavaslat alakját öltötte, a magyar jogászai közvélemény legmagasabb ormairól emelkedő hangok teszik tudatossá és elnémithatatlanná a mindannyiunk lelkében élő kérdést: szabad-e a megcsontított Magyarországnak magánjogi kódexet alkotnia? — érezhetünk-e magunkban hivatást erre mi, a most élő szerencsétlen magyar nemzedékek, kiknek lelkét marja a tudat, hogy mi veszítettük el az ezeréves magyar föld háromnegyed részét? — lehet-e hivatott egy ilyen

nagy jogászai mű megalkotására egy olyan korszak, melyben a jogeszmé szentségét egyesek és nemzetek lelkében embermilliók öldöklő harcainak és évszázados hagyományokat felborító s a társadalmi rend évezredek alapjait szétmorzsolással fenyegető forradalmak robbanásainak még frissen fojtogató füstje homályosítja el?

Én úgy érzem, minél jobban megcsönkítették ezt az országot, annál nagyobb energiával kell fennmaradását munkálni, — minél szerencsétlenebbek ennek a nemzetnek a fiai ma, annál inkább érezniök kell magukban a hivatást az ezeréves nagyság tudatának ébrentartására, — minél maróbb a füst, mely a jogeszmé erejét rágja, annál sürgősebb a magyar társadalom általános jogrendjének a homálytól való lehető megtisztítása, hézagainak kitöltése, világos, szabatos, könnyen érthető, mindenki által könnyen megismerhető rendszeres egységbe foglalása, a magyar magánjogi kódex megalkotása.

Hogy a Trianonnal kezdődő korszak csak egy olyan, bár szörnyű epizód lesz-e a magyar nemzet életében, mint az a 18 esztendő, mely Világosnál vette kezdetét, — avagy százados balsors kapuját nyitották meg számunkra ott Párizs mellett a világ akkori urai, ki tudná ezt ma megmondani? De bármily sors vár is e nemzetre a jövőben, ma senki előtt sem kétes, hogy Werbőczy akkor járt el helyesen, mikor az ország szokásos jogának gyűjtését és rendszeres egészbe foglalását a XVI. század elejének még oly szomorú és súlyos helyzetében sem akarta jobb időkre hagyni.

Werbőczy jogkönyve a nemzet életének egyik legszomorúbb korszakában jött létre és mégis, vagy talán éppen azért, egyik legjelentősebb tényezője tudott lenni a nemzeti egység gondolatának, — a Hármaskönyv, mint az akkor már 500 éves magyar jogfejlődés eredményeinek rendszerező egybefoglalása, hanem csak hogy nem homályosította el jogunk történeti jellegét, hanem éppen ellenkezőleg, ébrentartotta ennek nemzetfenntartó tudatát — és ez a jogkönyv ugyanakkor, midőn egyrészt mint egyszerű szokásjogi gyűjtemény, nem nehezítette meg később sem a fejlődő, változó élet ama követelményének teljesülését, hogy magánjogunkat a bírói gyakorlat az élettel állandóan összhangban tartsa, másrészt meg mint a tétéles jognak közhitelű megismerési forrása a mohácsi vést követő nehéz századokban még nagyobb szolgálatot tett a jogbiztonságnak a pusztán formális törvényél is, mert a feldarabolt ország valamennyi részében egyformán, szokásjogi tekintéllyel bírt.

A M. Kir. Kúria elnöke mai magyar magánjogunkat sok tekintetben megreformálandónak ítéli, de a mai időket nem tartja alkalmasnak az átfogó magánjogi reform megalkotására. A Pázmány Péter Tudományegyetem egyik jogtörténet-professzora egy magánjogi kódex megalkotásától magánjogunk történeti jellegét mai helyzetünkben fokozott aggodalommal félti. S a Magyar Jogász-Egylet elnöke azt az igazságot hirdeti, hogy ha nem alkotjuk meg a magánjogi kódexet most, mikor erre megvan a törvényhozási lehetőség, e mű létre jövedele esetleg újabb évtizedekre, sőt talán századokra halasztódik el és ő úgy látja, hogy a Brit-birodalom gazdag társadalmának megfelel a magánjog területéi is a szokásjogi rendszer, de a megcsönkített Magyarországon a mindennapi kenyér nehéz gondjaival küzdő társadalom magánjogi forgalmának és jogszolgáltatásának csak még fokozottabb mértékben van szüksége arra a biztonságra, melyet egy szabatos, világos, lehető teljességtű, könnyen érthető és mindenki által könnyen megismerhető magánjogi kódex ad.

Az egész magyar jogászai közvélemény meghajol a M. Kir. Kúria elnökének tekintélye és bölcsesége előtt. A Pázmány Péter Tudományegyetem tudós jogtörténet-professzorának aggodalma minden magyar jogász lelkében

él. És a Magyar Jogász-Egylet elnökének igazságát csak az nem ismeri fel és nem esik rajta gondolkodóba, aki nem tudja, hogy a magánjogi törvénykönyvnek az a javaslata, mely az országgyűlés előtt fekszik, csak egyik újabb hajtása egy sok évszázadon át mindig meddőnek maradt törekvésnek.

Dehát kiegyenlíthetetlen ellentétben áll-e egymással ez a három igazság? Mért ne tanulhatnánk a magánjogi kódex ügyében is a történelemtől?

Egy átfogó nagy magánjogi reform megalkotására, amint magánjogi judikatúránk mai legfőbb bírása Werbőczy példájával egybehangzóan mondja, nem az ilyen idők valók. A kódex terve, ha a történelemtől tanulunk, meg fog maradni javaslatának alapelgondolása mellett s nem akar reform-kódex lenni; elégedjünk meg abban élőjogunk rendszeres egybefoglalásával. Az ilyen kódex törvénybefoglalását nem fogja késleltetni a mai kódex-alkotás gondolatával szemben mindannyiunk lelkében élő honfői aggodalom sem, különösen ha a kódexnek csupán már élő törvényi és szokásjogot rendszeres egészbefoglaló jellege megfelelő módon magának a törvénynek a szövegében is kifejezésre fog hozni. A formális életbeléptetési törvény pedig várhat jobb időkre.

Így a törvénykönyv tartalma és alakja szerint egyaránt, de gyakorlati alkalmaztatása szempontjából sem lesz más, mint ezeréves magánjogi fejlődésünk értékes eredményeinek közhitelű és rendszeres egybefoglalása, — nem lesz benne semmiféle elhamarkodott, hatásaiban kellően át nem gondolt és elszakított véreinktől saját jogalkotásunk útján is elválasztó jog-reform, — nem fogja elhomályosítani, sőt erősíteni fogja a nemzet lelkében magánjogunk történelmi jellegének tudatát, a múlt eredményeit egyszerűsmind a jelen biztos munkaeszközzé és a jövő fejlődés szilárd alapjává téve, — se melletten benne már most, tehát oly időben, mikor erre kétség-telenül mód van s így minden halasztás nélkül, a magyar jogászai közvélemény súlyos aggodalmának felkeltése nélkül is adhat törvényhozásunk a magyar társadalom kezébe a tudomány, a gyakorlat és a jogtanítás céljaira, a műit értékeinek átmentésére és egy magánjogunk történelmi jellegét meg nem változtató szokásjogi és törvényhozási további szerves jogfejlődés szilárd alapjául egy olyan közhitelű jogkönyvet, mely a jogbiztonságnak, nagy nemzeti érdekeinknek más irányokban való veszélyeztetése nélkül is ugyanazt a szolgálatot teheti, mint egy életbeléptetett magánjogi törvénykönyv.

A boldogabb múlt tudata és eszmei birtokállományának megóvása s a jobb jövő vágya az életerős nemzetek lelkében a legsúlyosabb katasztrófák éveiben is reménynek és nem kétségbeesésnek, önbizalomnak és nem csüggedésnek, munkának és nem tétlenségnek, acélos akaraterőnek és nem lemondásnak, újabb fejlődésnek és nem tespedésnek a szülőanyja.

TIHANYI LAJOS

KATONAI KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK VARSÓBAN

HA AZ EMBER huzamosabb időt tölt Németországban s utána Lengyelországba megy, rögtön a határ átlépése után az az első benyomása, hogy egy erősen katonai államban van. Ha utóbb az ember tájékozást is szerez a lengyel bel- és külpolitikai helyzetben, az első benyomás mind határozottabb meggyőződéssé válik. Meg kell azonban vallania, hogy ez a szembetűnő militarizmus nem a diktatúra következménye, hanem annak a különleges helyzetnek a folyománya, hogy Lengyelország teljes mértékben az úgynevezett utódállamok helyzetével azonos helyzetben van. Az országot köröskörül oly országok övezik, amelyek vagy másfél évszázados birtoklás érzelmi argumentumának alapján, vagy pedig a mai lengyel terü-

leten élő nem lengyel elemek „felszabadítása” címén területi aspirációkat táplálnak magukban Lengyelország terhére. A nehéz külviszonyokat súlyosbítja a mintegy 30%-nyi kisebbség, amelynek elhelyezkedési területén még a közelmúltban is nem egyszer fegyveresen robbant ki a kisebbség és a többségi lengyel elem közötti ellentét. Ilyen volt például az 1919. évi galíciai ukrán lázadás, a Litvániának ítélt Vilna fegyveres megszállása Lengyelország részéről 1920-ban és az 1921-es német-lengyel összetűzőzés, mely irreguláris lengyel és német csapatok között a felszüléziai népszavazási területen folyt le s az annabergi ütközetben csúcsosodott ki.

Lengyelország a győztes hatalmak közé tartozik és így anyagi erőbírása lehetőségein belül korlátlanul fegyverkezhet. Jelenleg 250.000 főből álló békelétszámú hadsereget tart fenn s a tisztikar 18.000 főt számol. Egy hadsereg akcióképessége nemcsak annak dologi felszerelésétől függ, hanem függ nem utolsó sorban attól a szellemtől, mely a hadsereget, különösen annak tisztikarát áthatja. Lengyelország történelme, már csak a legutóbbi másfél évszázad felkeléseiben is, tele van a személyes hősiesség legszebb példáival. Még a legutóbbi idők is mutatnak fel hőroszokat. Az ukrán lázadások a fegyveres segítség megérkezéséig gyermekek és aggok álltak fegyveresen ellene a lázadóknak és 1920 augusztus 15-én, amikor a bolsevista orosz haderő már 15 kilométernyire volt Varsó alatt, egy fiatal katolikus lelkész halálmegvető fanatizmusa vitte diadalra Radzymin mellett a Lengyelországot megmentő ellenoffenzívát. Skorupka Ignác, aida a keresztet magasra tartva ellenállhatatlan rohamra vezette az új lengyel csapatokat, ott esett el a radzymini mezőn, de szellemét örökségül hagyta hazája hadseregének. A hadsereg szellemének okos nevelése, a tisztikar minél magasabb kulturális továbbképzése egyik legszebb békemunkája a lengyel hadvezetőségnek. Ha valaki Varsót járván múzeumokat, színházakat vagy könyvtárakat látogat, feltűnően sok katonát fog ezeken a helyeken találni, az előbb említett két helyen legénységi állományúakat is. Ennek az egészséges kulturális érdeklődésnek egyik oka az az ügyes szervező munka, amely Varsóban egy évtized alatt több elsőrangú katonai közművelődési intézményt hozott létre. Nem lesz talán egészen érdektelen, ha beszámolok azokról a tapasztalatokról, amelyeket ezen katonai kulturális közintézmények helyszíni tanulmányozása közben szereztem.

Varsó katonai közművelődési intézményei között a legnagyobb nyilvánosságnak és népszerűségnek a katonai múzeum örvend. A katonai múzeumnak (Museum Wojska) már az elhelyezése is igen sikerült. A múzeum ugyanis a ma még ideiglenesen elhelyezett Nemzeti Múzeum (Museum Narodowe) földszinti helyiségeiben van elhelyezve s így minden látogató első sorban azokat tekinti meg, sőt több oly látogatót figyeltem meg, aki a katonai múzeum megtekintése után a Nemzeti Múzeum gyűjteményeit meg sem tekintette. A másfél évszázados elnyomás utáni felszabadulást Lengyelországban egy, az idegen szemlélő számára héroszinak látszó igyekvés követte, amely minden téren behozni igyekezett azt, amit az elnyomás alatt nem végezhetett el. Maga a Nemzeti Múzeum is csak 1916-ban alakult meg az addigi varsói városi múzeumból s nagy részben magánosok áldozatkészségéből (festmények, archeológiai leletek, érmek, kosztümök, keramikai, műipari és emléktárgyak, bútorok) ma már több mint 100.000 darabot számolnak. A hadügyminisztérium vezetése alatt álló katonai múzeumot is ez az impozáns igyekezet teremtette meg. Alapjául a Nemzeti Múzeum ily irányú gyűjteménye és az úgynevezett Krasióski-gyűjtemény szolgált. De hozzájárult fejlesztéséhez mindenki, aki csak tehette. Így jött létre az a több mint 10.000 darabnyi hadtörténelmi gyűjtemény, amely 14 csoportba osztva az ezeréves lengyel katonaugynek gazdagon szemléltető tárháza. A múzeum-

nak nagyszámú személyes relikviája igen alkalmas arra, hogy a személyes hősiesség és kötelességtudás kultuszát ébrentartsa. Különösen jól esik megállapítani a szemlélőnek azt, hogy az alig tízéves múzeum anyagában igen sok muzeálisán nagybecsű darabot találhat. Magam is láttam néhány oly darabot, melynek párját sem a hadtörténelmileg igen gazdag bécsi Kunsthistorisches Museumban, sem a berlini Zeughaus termeiben nem sikerült megtalálnom azelőtt. A múzeumot az igazgatóság a mai állapotában korántsem tartja teljesen megalapozottnak. A szélesebb értelemben vett általános hadtörténelmi főosztály mellé most szervezik a tengerészeti, léghajózási, hadmérnöki és háborús gyógyászati osztályok alapjait. Ha sikerülni fog ezeket a csoportokat is hasonlóan bő és szép anyaggal felállítani, valóban az egyik — internacionális viszonylatban is — legérdekesebb s nem kis értékű katonai múzeumot fogja Lengyelország megteremteni. Hogy egészen újkeletű tárgyakból is lehet raritásszerű gyűjteményt csinálni, arra legbeszédesebb példa a múzeum kicsiny, de annál érdekesebb szovjet-orosz része, amely a maga nemében a viszonyokból könnyen magyarázhatóan az unikum érdekével és értékével hat. A múzeum évi dologi dotációja mintegy 10.500 pengőnek felel meg, amely a magánadakozók nagy száma mellett elég tekintélyes összeg. A múzeum látogatottságára jellemző, hogy 1927-ben (amikorról a legújabb adatok rendelkezésemre állanak) a katonai múzeumot 28.290-en látogatták meg, míg ugyanakkor a vele közös lépcsőházból nyíló Nemzeti Múzeumot csak 24.694 ember tekintette meg. A Nemzed Múzeum ideiglenes elhelyezése most már csak ideig-óráig tart. Az „Aleja 3-go Maja^k-n, az új városrész legforgalmasabb részének közelében már építik az alapjaiban is impozáns méretű múzeumépületet. Ezzel kapcsolatban valószínűen méltó elhelyezést fog nyerni a katonai múzeum is.

Amíg a múzeum a maga szélesebb körű nevelőkészségével úgy a civil, mint a katonai társadalom legszélesebb rétegeivel tart fenn kapcsolatot, addig a központi katonai könyvtár (Centralna Biblioteka Wojskowa) az intelligens polgári elemek és a katonatisztikar igényeit akarja kielégíteni. Ez az a katonai közművelődési intézmény, amely a leginkább megérdemli a laikus és a szakember érdeklődését egyaránt s amelyhez hasonlóan funkcionáló intézményt Lengyelországon kívül nem láttam. Pedig aki ismeri a berlini Staatsbibliothek üzemét, vagy a leipzigzi Deutsche Bücherei szédületes perspektivákat nyújtó fejlődését és technikai felszerelését, az könyvtárilag már magasabb igényeket táplál, mint aminőkhöz Magyarországon hozzászokott. A varsói központi katonai könyvtár mégis tud újat és szokatlant nyújtani az érdeklődőnek, még pedig két irányban: sajátos érdeklődési köre és tökéletesnek mondható megszervezettsége terén. Magam részletesen igyekeztem betekinteni a könyvtár szervezetébe és munkásságába s ily irányú igyekezetemben úgy a könyvtár igazgatója, dr. M. Lodiúsky ezredes, mint a könyvtár őrje, dr. Jan Niezgodza, lekötelező szívességgel támogattak. Ezek alapján próbálom meg végigvezetni az érdeklődőt a könyvtáron.

A könyvtár, mely a katonai iskola déli szárnyában, Varsó villanegyedében, szemben a lenyűgöző hatású Chopin-szoborral és a botanikus-kerttel, közel a Pilsudsky otthonául szolgáló Belwederhez van elhelyezve, 1919-ben alapítottott. Jelenlegi szervezetében nemcsak központi könyvtár, de bibliográfiai központ is, amely alá tartozik a kilenc hadtestkönyvtár, a vezérkari iskola könyvtára és az egyes ezredkönyvtárak. A könyvtár igazgatósága tehát egyben az egész lengyel katonai könyvtárügynek központi irányítója. A hadtestkönyvtárak és a vezérkari iskola könyvtára mintegy 55.000 kötetet és több mint 7000 térképet foglal magában. Magának a központi könyvtárnak az anyaga három csoportra osztható: a) a központi könyvtár könyvgyűjteménye, b) a Polskie Archiwum Wojenne (Lengyel háborús levéltár) anyaga és

c) a Rapperswyl-könyvtár és levéltár anyaga. A két első gyűjtemény 197.585 kötetből áll, ez növekedezve és katalogizálva is van, ebből 84.985 kötet önálló mű, 112.660 pedig periodica, amikhez 2.544 térkép járul 11.158 íven, végűi 341 kézirat egészíti ki az anyagot. A még nem katalogizált anyag mintegy 50.000 kötetre becsülhető.

Nem tekinthető szigorúan katonai könyvtárnak, de ezidőszerint annak kezelésében van a már említett Rapperswyl-könyvtár, amelyet a sikertelen 1831-i felkelés után a lengyel emigráció alapított a svájci Rapperswylben azzal a célzattal, hogy alapjául szolgáljon egy valamikor felállítható nemzeti könyvtárnak. A könyvtár 1926 óta van Varsóban s most van feldolgozás alatt. Ha majd kellően megerősödik, akkor fog szétválni a központi katonai könyvtártól, hogy eredeti rendeltetése szerint mint nemzeti könyvtár szolgálja a közt. Addig is feldolgozott anyaga — mivel a katonai könyvtár megszorítás nélkül nyilvános — mindenkinek rendelkezésére áll. A Rapperswyl-könyvtár 61.824 nyomtatványból áll, ehhez járul még a 3.414 kötetet számláló kéziratos anyag (kétötöd részben feldolgozva), 2.858 térkép, 145 atlasz, 12.314 metszet (katalogizálás alatt), 279 metszetalbum, 9.661 fénykép és 2.808 zenemű. A Rapperswyl-könyvtár különösen becses a magyarságra nézve is, mert abban a magyar emigráció idejéből számos Kossuth-, Klapka-, Teleki-levél őriztetik, amelyek tudományos feldolgozásával értesülésem szerint már foglalkozik is Divéky Adorján.

Ha összegezzük a központi katonai könyvtár, a háborús levéltár és az emigráns-könyvtár anyagát, egy több mint 200.000 kötetből álló közgyűjteménnyel fogunk szembenállani, amely már hazai, fővárosi viszonyok között is számottevő. Azonban a könyvtár a különösebb érdeklődésre nem az anyag gazdagsága, hanem a katalógusok célszerűsége és a szervezet országos jellege miatt számolhat. A könyvtár feldolgozott része nem kevesebb, mint hétféle katalógus felett rendelkezik, melyek közül egypár egészen speciális. Van egy egyszerű szerzős katalógus, egy szakkatalógus, amelynek szakrendszere a múlt évben praktikus formában nyomtatásban is megjelent (Katalog dzialowy bibliotek Wojskowych), egy vezérszó katalógusa, amely épp munkában van. Ez az utóbbi érdemel elsősorban különösebb figyelmet. Nem kevesebről van itt szó, mint arról, hogy a könyvtárban levő könyveknek (csak a katonai vonatkozásúak), nemkülönben a folyóiratokban található katonai cikkeknek tartalma egész röviden kivonatolva, szakszerűen csoportosítva cédulakatalógusszerűen össze lesz lassan gyűjtve. Így a kutató nincs arra kényszerítve, hogy esetleg teljesen feleslegesen köteteket olvasson el, mert ezen katalógusban a szakszerűen csoportosított művek és cikkek rövid, de komoly kivonatát megtalálja s így csak azokat a műveket és cikkeket fogja elolvasni, amelyekre valóban szüksége van. A központi katonai könyvtár elsősorban a tisztikart akarja kiszolgálni, amelynek pedig az ideje másirányú elfoglaltsággal meglehetősen le van kötve. Hogy az önművelésre viszonylag kevés idővel rendelkező tisztek minél kevesebb idővesztéssel tudják érdeklődésüket kielégíteni, azt célozza ez a nagy munkát igénylő katalógus. A térképek katalógusa az eddigi szokásnak megfelelő, annál figyelemre méltóbbak azonban a következő katalógusok: A varsói könyvtárakban és levéltárakban található katonai kéziratok és nyomtatványok katalógusa a lelőhely feltüntetésével. Ez a katalógus a szépségű varsói közkönyvtárak katonai vonatkozású anyagát egy eszei egészséges szakkönyvtárrá fogja össze s szintén igen sok felesleges időpocsékolástól menti meg a kutatót. Ez a katalógus közel 12.000 cédulából áll. Nagyfontosságú az a katalógus is, amely nyilvántartja a varsói közkönyvtárakban található tudományos folyóiratokat, közel 9.000 cédulán. Hogy ennek a katalógusnak is mily jelentősége van, különösen ha figyelembe vesszük azt, hogy a nyilvántartás

nemcsak a modem, hanem a már történelmi jellegű folyóiratokra is kiterjed, olyanok előtt, akik valaha is megpróbálták, hogy mit jelent egy folyóirat-kötet után végig házalni négy-öt budapesti könyvtárat, amíg a hatodikban végre az ember rátalál, nem kell különösen hangsúlyoznom. Az utolsó katalógus a hadtestkönyvtárak anyagát tartja nyilván. A központi könyvtár minden évnegyedben megkapja a kilenc hadtestkönyvtártól a gyarapodás katalógusát s ennek alapján mindenkor tájékozva van arról, hogy melyik könyvtárban mi van. Ennek az információs szolgálat terén van nagy jelentősége. Ha ugyanis egy eldugott garnizon tisztje érdeklődik valamilyen mű után, levélben megkeresi a varsói központi könyvtárat. Ez fáradtság nélkül meg tudja állapítani, hogy az illető mű melyik legközelebbi hadtestkönyvtárban van meg s már utasítja is azt, hogy a keresett művet juttassa el az érdeklődőnek. A varsói könyvtár azonban az információs célokon túl még irányító céllal is igénybe veszi ezt a központi katalógust, mert így mindig nyilvántartja az egyes könyvtárak gyarapodásában mutatkozó hiányokat vagy egyoldalúságot s gondoskodik annak kiegyenlítéséről.

Már a katalógusok gazdagsága és azok racionális elgondolása megérdemli a könyvtár életébe való mélyebb betekintést. Még érdekesebbé teszi ezt azonban az a munka, amely a könyvtár kiadványaiban nyilvánul meg. A könyvtárnak vannak időszaki és alkalmi kiadványai. Ilyen alkalmi kiadványok a következők: még 1921-ben jelent meg egy füzet „A katonai könyvtárak organizációjáról a miniszteri utasítás megvilágításában“. Ugyanezen évben kezdte meg a könyvtár nagyobb tudományos bibüografikus kiadványának közzétételét, amely három év alatt 2 kötetben és egy pótkötetben összefoglalta a lengyel katonai könyvészetet a 15. századtól egész 1920-ig. Ez a kiadvány, mely a többihez hasonlóan lengyelül jelent meg (Polska Biblijogafja Wojskowa), nemcsak a katonai szakíróknak jelent felbecsülhetetlen segédeszközt, de élénken érdeklí a történetkutatókat is. A történelmi érdeklődés kielégítésére különben állandó és tudatos törekvést tapasztalhatunk a központi könyvtár részéről, amennyiben az túl a katonai könyvtáron elsősorban történelmi könyvtár. 1924-ben jelent meg az 1863—1865-ös lengyel felkelés bibliográfiája, amely az újságcikkeket is figyelembe veszi. Ehhez hasonló a Fővárosi Könyvtár tavalyi kiadványa, amely azonban sokkal kisebb téren mozog, amikor Buda és Pest 1848—49-es szerepének könyvészetét adta ki. A következő év eredménye gyanánt jelent meg a lengyel vezérkari könyvtár 1831-től való története. 1926-ban jelent meg az első idegennyelvű kiadvány „Les bibliothèques militaires modernes“. Ebben az évben mintegy kodifikáló munka folyt, amennyiben megjelenésre került a „Lengyel katonai könyvtár, mint az általános könyvtár sajátos ága“ c. mű, amely biztosítja az összes lengyel katonai könyvtárak egységes feldolgozását és kezelését. Ez időtől fogva időnként egy-egy hónapos könyvtárosi tanfolyamokat is rendez a központi könyvtár, amelynek üdvös eredményét legszebben a kilenc hadtestkönyvtár egységes központi katalógusa bizonyítja. Ugyan ebben az évben rendezte meg első kiállítását is a központi könyvtár, amelynek maradandó emlékekül jelent meg a „Pro Memoria“ című kiadvány. A múlt évben jelent meg egy füzet az 1921 és 1928 közötti katonai könyvészetből, ami a 3 kötetes könyvészet folytatása, egy 350 lapnyi kézikönyv a katonai könyvtárak igazgatói számára, nemkülönben a könyvtárban található röpiratok jegyzéke is. A legújabb kiadvány, amely alig pár hete halta el a sajtót, a Rapperswyl-könyvtár kézirati anyagáról készülő katalógus első kötete. A vaskos kötet 1.314 kéziratot ismertet, ír le s kimerítő mutatói igen használhatóvá teszik. Mivel elég nagy számú magyar emigrációs anyagot is ismertet a könyv, kívánatos lenne, ha több hazai könyvtárunk megszerezné. A varsói katonai könyvtárban különben is igen nagy a hajlandóság a magyar

könyvtárakkal való csereviszony felvételére, különösen érdeklődtek beszélgetésünk során, értesülvén róluk, a Bibliográfiai Központ, a Szociográfiai Intézet és a Fővárosi Könyvtár kiadványai iránt, mely intézményeket a csereviszony felvétele végett a megadott cím alapján fel is fogják keresni.

A rövid felsorolásból is látható értékes alkalmi kiadványok mellett nem kevésbé becsesek az időszaki kiadványok sem. 1921 óta havonként jelenteti meg a könyvtár a könyvtári jelentéseket, amelyeket minden katonatiszthez eljuttat. Ebben a jelentésben az előző hónapban megjelent és a könyvtárban megtalálható művek és cikkek könyvészeti leírását és könyvtári raktározási jelzését adja a könyvtár közre. Így a legújabb irodalomról mindenkor tájékozást nyer az egész tisztikar. Sokkal jelentősebb azonban az 1923 óta évnegyedenként megjelenő új katonai könyvészet, amely szintén minden tiszthez eljut. Ebben a kiadványban az előző három hónap jelentéseiben közölt könyvek és cikkek rövid, de szakszerű kivonata lát napvilágot. Ezáltal, bármily eldugott helyen szolgáljon is az a lengyel tiszt, negyedévenként pontosan értesül a legújabb irodalomról, könyvekről és folyóiratokról egyaránt s rögtön tájékozást nyer annak tartalmáról is. Talán mondanom sem kell, hogy ez nemcsak a lengyel szakirodalmat öleli fel, de a külföldi szakirodalmat is. A külföldi irodalom nyilvántartására különben külön tisztviselője van a könyvtárnak, aki főleg a külföldi folyóiratszemplék figyelemmel kíséréseivel jegyzi elő a beszerzendőnek ítélt műveket. Szakemberek számára igen érdekes az így készült „katalógus a beszerzendő művekről“, amely a könyvtár célszerű és tudatos továbbfejlesztési politikájába a legmélyebb betekintést engedi meg. Ezzel kapcsolatban felhívtam a figyelmet az Ungarische Jahrbücher magyar viszonylatban egyedülállóan gazdag könyvszemle rovatára is. A most említett két időszaki kiadvány a legvérmesebb igényeket is kielégíti, amit az olvasó egy könyvtárral szemben támaszthat. Ehhez mérve némely könyvtár azon eljárása, hogy újabb szerzeményeinek jegyzékét időnként a hirdetőtáblán közzéteszi, egészen primitív eljárásnak mondható. A varsói katonai központi könyvtár szervezetében és munkájával semmiben sem marad el a modem könyvtári igényektől s hazai viszonyainkkal szemben nem egy téren példaadóul szolgálhat. Az ilyen fokú kiszolgálás mellett érthető, hogy a lengyel tisztikar az általánosnál nagyobb mértékben érdeklődik könyvtárai iránt, s az a cél, hogy a tisztikar állandóan foglalkozzon önművelésével s ezen túl abból egy szaktudományosán, aktívan dolgozó réteg emelkedjék ki, máris elértnék látszik. Pedig nem szabad azt hinnünk, hogy kevés munka az, amit ez a könyvtár végez, hisz csak maga a feldolgozásra kerülő anyag évenként átlag 5.000 kötet és 7.000—8.000 folyóiratszám (új beszerzés!). Az egész munkát pedig mindössze egy igazgató, egy őr, két könyvtáros és hét középfokú tisztviselő végzi el.

A könyvtár immár öt év óta évi jelentést is ad ki, melyben francia kivonat is van. E szerint az 1928 április 1-től egy esztendő alatt 3.837 olvasó 8.237 kötetet kölcsönzött ki, az olvasóteremben pedig 3.749 olvasó 8.273 kötetet olvasott. A kölcsönzők és olvasók, valamint a kikölcsönzött és olvasóteremben olvasott művek számának majdnem azonosága a könyvtár liberalizmusát igazolja, ami egy közkönyvtárnál szintén elsőrangú követelmény. A tudományos érdeklődésre szép fényt vet, hogy a kéziratteremben 1.174 kutató 2.524 kötet kéziratot használt. Magam karácsony és újév között, tehát holt szezonban fordultam meg a könyvtárban s mégis legalább oly forgalmat tapasztaltam ott, mint a pécsi egyetemi könyvtárban szorgalmi idő alatt lát az ember. Bár az épület eredetileg nem könyvtári célokat szolgált, sikerült a könyvtárat egész megfelelően elhelyezni s olvasótermei befogadóképességükben a budapesti közkönyvtárak olvasótermeinek befogadóképességét meghaladják, a világítási viszonyok pedig

úgy a budapesti egyetemi könyvtár, mint a fővárosi könyvtár olvasóterménél sokkal jobbak.

Ez a szakszerűsége egyáltalában nem törekvő rövid ismertetés rá szeretne mutatni arra a nagyvonalú munkára, amellyel a lengyel hadvezetőség azon fáradozik, hogy tisztikara szellemi nívóját állandóan emelve, a hadsereg szellemét is fokozza. Talán sikerült rámutatnom egyben arra is, hogy az ezt a célt szolgáló katonai közművelődési intézmények mily egészségesen kapcsolódnak bele Varsó közművelődési intézményeinek rendszerébe s ezáltal mennyivel hozzák közelebb egymáshoz a hadsereget és a polgári elemeket. Mindezekon túl pedig a lengyel példa rámutat arra is, hogy új intézmények felállításánál mennyi alkalom nyílik, hogy egyre újabbat és tökéletesebbet lehessen alkotni az igények minél jobban kielégítése szempontjából. Végül talán rávilágított a lengyel eredmények fénye néhány otthon még egyre égető könyvtári probléma megoldására is.

ASZTALOS MIKLÓS

A SROBÁR-FÉLE JEGYZŐKÖNYV HITELESSÉGE

STEIER Lajos úrnak „A felszabadult Szlovenszkó” címen a M. Sz. múlt decemberi száma 396—404. oldalain megjelent könyvismertetése, sajnos, késetten került a kezembe. Ez az ismertetés Srobár Lőrinc könyve alapján idéz valamely „jegyzőkönyvet”, amely állítólag az én prágai rendkívüli követ-, ségem alatt folytatott tárgyalásaimról véteget volna — nem tudom: ki által, hol és mikor — fel. Ez a „jegyzőkönyv” úgy formailag, mint értelme szerint az elsőtől az utolsó betűig valótlan.

1918 novemberében az akkori cseh miniszterelnök, Kramarz, diplomáciai jegyzék keretében, egy odavetett mondattal egyszer már megkísérlette, hogy ilyesfajta állítást csempésszen be a köztudatba. Én az 1918 november 21-én közzétett nyilatkozatomban már akkor nyomban valótlannak bélyegeztem azt; és be is bizonyítottam, hogy itt valaki hamisítást követett el, mert hiszen olyan eseményekről való tudomást imputált nekem, amelyek a Prágába való megérkezésem után játszódhattak volna csupán le s így azokról előzetesen nem is tudhattam.

Kramarz úr jegyzékéből még nem derült ki, hogy kinek a misztifikációja ejtette Kramarz urat tévedésbe. Srobár úr most önkéntelenül leleplezte a forrást: nyilván önmagát, mert hiszen ő volt az, aki a Narodny Vybor megbízásából velem tárgyalt.

Nos, ezzel a leleplezéssel nagyon megegyeszerűsödött a bizonyítási eljárás. Ha csakugyan létezik ilyen kétoldalú „jegyzőkönyv”, azon az én aláírásomnak is rajt kell lennie. Mivel pedig én semmiféle jegyzőkönyvet nem írtam és — a két okból megszakított diplomáciai tárgyalások miatt — nem is írhattam alá, ennél fogva itt csakis otromba hamisítványról lehet szó, amit bármely független írásszakértő-bizottság rövid pár perc alatt megállapíthat.

A jóhiszemű olvasó egyébként már magának ennek az állítólagos jegyzőkönyvnek a szövegéből is rájöhethet a — meglehetősen ügyetlen — falsumra. Annak első pontja szerint ugyanis én állítólag előadtam volna, hogy „Károlyi kormánya feltétel nélkül a prágai nemzeti bizottmányra bizza magát (ergibt sich auf Gnade und Ungnade)”. Ezzel szemben ugyanakkor a Narodny Vybor a második pontban azt panaszolja, hogy „(a magyar kormány) magyar honvédeket küld Szlovenszkóra”. Hogy adhatja meg magát valaki kegyelemre ugyanakkor, amikor katonaságot mozgósít, és pedig egyazon „jegyzőkönyv” keretében?! Ez a logikai baklövés, amely az egész „jegyzőkönyv” hitelét egy csapásra kompromittálja, nyilván elkerülte Srobár orvosdoktor úr figyelmét, akivel hasonló logikai hiba már akkor is megesett, amikor egy medvének az erdőben talált földi maradványairól azt állapította meg, hogy meggyilkolt akrobata véres teteme!

Hogy ez a „jegyzőkönyv” mennyire utólag készült hamisítvány, az különben abból is kiderül, hogy a magyar kormány — miként ez hivatalos forrásokból, de az egykorú lap jelentésekből is megállapítható — csupán november 10-én szánta el magát arra, hogy „a rendelkezésére álló katonai erővel elvágja a csehek felvonulásának útját”; vagyis azon a napon, amikor

én már újra Budapesten voltam. Így a Narodny Vybor nem is lehetett abban a helyzetben, hogy magyar katonai rendszabályok ellen előttem panaszkodjék.

A szerk. jegyzete. A fenti nyilatkozattal Supka Géza úr, aki Steier Lajos idézett cikke szerint is a legilletékesebb Srobár közlése hitelességének megállapítására, Srobár állítólagos jegyzőkönyvének kérdését eldöntötte s ezzel ezen kérdés tárgyalását befejeztük.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *A spanyol diktatúra bukása — A londoni tengeri leszerelési konferencia — Az angol és orosz viszony; a keresztény országok a szovjet vallásüldözése ellen —*

PRIMO DE RIVERA generális, Estella márkija, január 28-án este kilenc órakor átnyújtotta saját maga és kormánya lemondását XIII. Alfonz királynak. A diktatúra, amely a spanyol alkotmányos élet és a hadsereg súlyos válságának közepette 1923 szeptember 13-án született, szinte egyik pillanatról a másikra nagyobb megrázkódtatás nélkül, olyan simán múlt ki, mint valamely alkotmányos állam legparlamentárisabb kormánya. Elmúlásának fő oka a diktatúra fokozatos elgyengülésében keresendő. Nemcsak tényleges hatalomban, hanem invencióban, alkotóképességben, tevékenységben, a tornyosuló gazdasági bajokkal való küzdelemben, Primo de Riverának és kormányának ellenállása, különösen az utolsó két év folyamán, fokozatosan gyengült. Legtevékenyebb és legeredményesebb korszaka volt a katonai diktatúra ideje és a különösen Krisztina anyakirályné befolyása alatt létrejött civil diktatúra első két esztendeje, egészen 1927 őszéig. A külföldi tőke ellen indított hadjárat és a belső monopóliumok politikája, elsősorban a petroléum-monopólium, veszélyes ellenségeskedést hozott létre a világ pénzhatalmasságaival. A háború idején meggazdagodott Spanyolország kitűnő valutája, lassan bár, de állandóan lemorzsolódott. A rendes költségvetést a kormány ugyan egyensúlyban tartotta, de minden kiadást, ami megzavarta volna ezt az egyensúlyt, az úgynevezett „rendkívüli költségvetés” tételei közé sorozott be, ami természetesen súlyosan megzavarta az állam pénzügyi helyzetét. Egyes tartományok fokozódó elégedetlenségének lecsillapítására Primo tavaly a barcelonai vilákiállítást és a sevillai spanyol-amerikai kiállítást rendezte. Mind a kettő némi erkölcsi sikerrel és súlyos anyagi deficitel végződött. A diktatúra sorsa mindezen nehézségek között mind bizonytalanabbá vált. Ez volt az oka annak, hogy a jovialis, tisztességes, jószándékú, de nem nagyszabású diktátor már a múlt év eleje óta állandóan jósolta rendszerének likvidálását, amivel szintén hozzájárult saját tekintélye gyengítéséhez. Az új alkotmány, melyet saját eszméi alapján kidolgozott, teljesen életképtelnek bizonyult; a kinevezett alkotmányozó nemzetgyűlésen a régi politikusok közül, akiket oda meghívott, egyetlenegy sem jelent meg s így annak munkálkodása tulajdonképpen sikertelenségre volt ítélve, ősszel a pezeta újabb esésnek indult; kevésel bukása előtt Primo ugyan megkísérelte, hogy az egész országban gyűlött pénzügyminiszterének, a nem nagyon jó erkölcsi hírnevű Sotelónak feláldozásával megerősítse kabinetjét, de mindez már nem segíthetett.

A mérték végre betelt a diktátor utolsó szerencsétlen kísérletével. Primo de Rivera, aki idegeit végleg elvesztette, amikor az egész országnak forrongó nyugtalansága, az egyetemeken a tanárok és diákok köpött kitörő sztrájk figyelmeztette őt a helyzet tarthatatlanságára, manifesztummal fordult a hadsereghez, felszólítva a tisztikart, szavazzon arra, meg akarja-e őt

tartani, vagy sem. Erre a bolsevista-ízű s a boldog emlékű katonatanácsokra emlékeztető intézkedésre, mely a tiszti-junták országában különösen veszélyes volt, a diktátor megkapta az egyetlen helyes választ: a tisztikar majdnem egyhangúlag azt felelte, hogy ő nem politizál, hanem azt szolgálja, aki a király bizalmát bírja. Primo pedig már régen nem bírta a király bizalmát és ezzel a cselekedetével lehetővé tette XIII. Alfonznak, hogy simán, zökkenő nélkül emelje ki nyergéből elfáradt és elgyengült hívét. Alfonz nyilván már régen készült erre a változásra, mert egy félórával Primo lemondása után már ki is nevezte miniszterelnökké Berenguer tábornokot, Xauen grófját, egyikét a marokkói hősöknek és Primo legférfiasabb ellenfeleinek. A gyors változásnak megvolt az az előnye, hogy az országban esetleg felbujánzó mozgalmakat rögtön elfojtotta és világos irányt mutatott a jövő fejlődésnek. Berenguernek két nap alatt sikerült kormányt alakítania — ugyan nem az első garnitúrából, csak átmeneti kormányt, amelynek a programja semmi egyéb, mint hogy az országot a diktatúrából fokozatosan visszavezesse az 1876-os alkotmány alapjára. A kormány elsősorban sorra megszünteti a rendkívüli intézkedéseket, vissza fogja állítani a sajtószabadságot, egyelőre nem siet ezzel — és valószínűleg júniusra kiírja a választásokat, amelyeket mint Berenguer kijelentette, minden befolyástól mentesen fognak megtartani. Ezenfelül a kormánynak egyik legelső intézkedése volt, hogy visszaállította a külügyminisztériumot, amelyet Estella márkija minden értelmek nélkül megszüntetett volt. A külügyminisztérium élére előreláthatólag Álba herceg fog kerülni, a Fitz James-család feje, II. Jakab angol király dédunokája, Eugenie francia császárné unokaöccse, egyike a legelőkelőbb és leggazdagabb spanyol grandoknak. Habár Spanyolország külpolitikája nem igen fog változni, az erősen angol orientációjú Álba ki-nevezése mégis azt mutatja, hogy a spanyol gálya orra inkább Anglia felé fog fordulni, mint Franciaország felé.

Hogy a választások mit fognak hozni, azt a legteljesebb homály fedi. A pártok már megkezdték a szervezkedést és a bukott diktátor is bejelentette, hogy pártjával, az igen kicsire zsugorodott Unione Patrioticával részt fog venni a választási küzdelemben. A konzervatív liberálisokat Sanchez Guerra volt miniszterelnök Alhucemas márkijával, Garda Prieto volt miniszterelnök fiával együtt szervezi meg, míg Romanones gróf a liberálisok élén lép a politikai színtérre. Az új parlament valószínűleg nem fogja elkerülhetni a múlt rezsím, sőt a dinasztia és az uralkodó éles kritikáját sem s ezen a ponton komoly összeütközések várhatók. Minden józan és tárgyilagos embernek el kell ismernie Spanyolországban is a bukott diktátor nagy érdemeit, különösen a diktatúra első éveiben, amikor sikerült a már-már elveszettnek látszó marokkói hadjáratot megnyernie és Spanyolország tekintélyét befelé és kifelé erősen emelnie. A tárgyilagosság távlatából tehát helyes lenne, ha nem feszegetnék a hibákat, amelyek minden, kizárólag egyéni rendszernek — Spanyolországban pedig általában minden rendszernek — meggyökerezett hibái. A spanyol diktatúra tisztára személyes és katonai rezsím volt és nem egy erkölcsi újjászületésnek intézményekre felépített rendszere, mint a fasizmus Olaszországban, amely az olasz nép konszenzusán épült fel és erkölcsi, anyagi, sőt fizikai teljesítőképességének fokozását jndenti. Ezért volt a Primo de Rivera diktatúrája átmeneti s egy nagy ember szuggesztív erejének híjával ezért foszlott széjjel, mint buborék, erőtlenül, tartalmatlanul.

AZ ÖT TENGERTI nagyhatalom nagyszabású londoni összejövele — közel 300 delegátus és szakértő részvételével, a brit Dominionokkal együtt 11 országból — a háború utáni közszellemnek a terméke. Általánosan

elterjedt nézet szerint a világháború egyik oka a fegyverkezések túltengése, más szóval a fokozódó hadfelszerelési versengés volt. Kétségtelen, hogy egy bizonyos — bár valószínűleg erősen korlátolt — mértékben a fegyverkezések állandó növekedése is siettette az 1914-es válság kitörését. De ebben az ideológiában és általában a háborús tapasztalatok következtében elterjedt háborúellenes irtózatban kialakult egy irányzat, amely a hadfelszerelések korlátozásától és még inkább a fokozatos leszereléstől várta a világbéke kérdésének megoldását. Ehhez hozzájárult az a körülmény, hogy a békeszerződések 8. szakasza — a népszövetségi Egyességokmány 8. cikke — a győző nagyhatalmak erkölcsi kötelességévé teszi a leszerelést, mint az ellenfelek már végrehajtott kényszerleszerelésének logikus következményét. Amikor a francia radikális kormány és az első Labour-kabinet által létrehozott, úgynevezett genfi Protokoll megbukott — elsősorban azon, hogy az időközben uralomra jutott konzervatív kormány Angliában megtagadta a ratifikálását, a Népszövetség vezető hatalmai kísérletet tettek arra, hogy a béke problémájának megoldásával más módon foglalkozzanak. Így jött létre a Népszövetség keretén belül a „leszerelési konferenciát előkészítő bizottság“, melybe Németországot is meghívták, még mielőtt belépett volna a Népszövetségbe. Ez a bizottság eddig hat ülősszakot tartott és vajúadásainak következménye egy a szárazföldi, légi és tengeri haderőkre kiterjedő leszerelési egyezménynek vázlatára lett, amelynek egyes részeire a hatalmak fenntartással éltek, vagy pedig különböző egyéni tervezet-formulákat terjesztettek be. Az ellentétek ezidőszert olyan lényegesek a vezető nagyhatalmak felfogása között, hogy a további tárgyalások egyelőre teljesen meddőknek látszottak. Hogy csak egy ellentétes pontot említsünk, Franciaország és közelebbi kisebb szövetségeseinek elvi felfogása szerint a szárazföldi hadseregek ama létszámába, melyre a leszerelés kiterjed, a kiképzett tartalékok nem számíthatók be, míg Németországnak, volt szövetségeseinek s az úgynevezett volt semleges államoknak az a felfogásuk, hogy ennek a tételnek az elfogadása illuzóriussá teszi a leszerelést. Nagybritannia eddig, bár nem egészen következetesen, azaz: megszakításokkal inkább az utóbbi felfogás felé hajlott s a mai kormányának állítólag szintén ez a véleménye.

1927-ben a javíthatatlanul optimista Coolidge elnök tett kísérletet arra, hogy a tengeri hatalmakat konferenciára gyűjtse össze s azon a leszerelést — természetesen az amerikai álláspontnak megfelelően — lényeges lépéssel előbbre vigye. Ez a genfi értekezlet csak három hatalom között folyt le, minthogy Franciaország és Olaszország eleve megtagadták a részvételt. A konferencia az angol-amerikai ellentétet megbukott, árnya pedig jóidőig kedvezőtlenül befolyásolta a két nagy angolszász nemzet közötti viszonyt. Az angol konzervatív kormány már bukása előtt tett lépéseket ennek a világbékére oly fontos viszonyt a megjavítására, MacDonald kormánya pedig uralomrajutása után legelső és legsürgősebb kötelességének tartotta, hogy általános pacifisztikus beállításának megfelelően felvegye az érintkezést a tengerentúli testvérekkel s egy tengeri kiegyezésnek megvesse az alapjait. A brit kormányokat azonban nemcsak a pacifizmus vezetett abban az erőfeszítésükben, hogy a flottaeszerelés terén Amerikával megegyezésre jussanak, hanem egy nagyon súlyos gazdasági körülmény is: a brit adófizető megterhelés! képessége elérte maximumát és így Nagybritannia már csak erejének túlfeszítésével lenne képes egy esetleges flottaversengésben részt venni. Ezt tudva, a Hoover-kormány igen józanul úgy okoskodott, hogy az Egyesült-Államok pénzügyileg ugyan képesek volnának néhány év alatt elérni Nagybritannia flottaépítkezés terén, de viszont, ha a két legnagyobb tengeri hatalom közötti tengeri paritást, azaz flotta-egyenlőséget, olcsóbban, tehát úgy tudja biztosítani, hogy Nagybritannia kötelezi egy

bizonyos korlátozásra és az Amerikával való teljes egyenlőség elismerésére, akkor mért ne járja ezt a veszélytelenebb és ugyanolyan dicsőséget hozó utat? Ennek a gazdasági és politikai természetű meggondolásnak az alapján, melyet békés szövegekkel s a testvéremzetnek egyetértéséről szóló lelkesedéssel aranyoztak be, jött létre a múlt ősszel a Hoover—MacDonald-féle washingtoni megegyezés, amely, egyéb részletektől eltekintve, kimondotta a teljes paritást a két flotta egymáshoz való viszonyában. A megegyezés még ugyan formailag nem végleges, de az a szöveg, amit színházi meglepetésként az amerikai delegáció vezetője, Stimson államtitkár, mint „Amerika javaslatát“ a londoni konferencia elé terjesztett, főbb vonásaiban véglegesnek tekinthető. A konferenciának tehát az angolszász hatalmak felfogása szerint most már az a célja, hogy a közöttük létrejött egyezmény alapján, aránylagos módon olyan redukciós vagy korlátozó megegyezést hozzon létre a többi tengeri hatalommal, amely az ő előzetes megállapodásukat respektálja, azaz kiindulópontul elfogadja. Tengeri szupremáciájukban egymásnak koncessziókat tennének, de másokkal szemben ez teljes erővel érvényesülne.

Az 1922-es washingtoni egyezmény a csatahajókra már megállapította a paritást s ez 1936-ig marad érvényben. Az új javaslat, illetve megegyezés a washingtoni eredményt 1942-ig prolongálná, a legfontosabb fegyvernem, a cirkálók kérdésében Anglia szintén elfogadja a paritás elvét és meglapítja az új építkezések menetét, olyképpen, hogy végül — hat év múlva — két flotta között a cirkálók szempontjából csak 12.000 tonna különbség lesz. A két angolszász hatalom viszont egyetért abban, hogy a tengeralattjárókat teljesen feleslegesnek és kegyetlennek (?) tartja, s ennek a fegyvernemnek beszüntetését javasolja. Ha még hozzáfűzzük, hogy a Labour-kormányának existenciális és presztízs-érdeke fűződik a konferencia sikeréhez, akkor, amennyire kereteink engedik, megismerkedtünk a két angolszász hatalom felfogásával.

A konferencia tanácskozásait különösen az első hetekben sűrű köd fedte: még ma is nehéz világosan látni abban, hogy mit értek el eddig és, hogy vajjon tisztult-e a helyzet, vagy pedig ellenkezőleg zavarosabbá vált-e? Amit viszonylagosan könnyű megállapítani, az a három másik résztvevő hatalomnak felfogása és taktikája. Japán teljesen elfogadja a pacifista, sőt a takarékosági tételt is: a washingtoni egyezményt hűségesen végrehajtotta és ahhoz tartja magát ma is. Azonban kizárólag védelmi szükségleteire s exponált helyzetére hivatkozva, az 1922-ben csatahajókra neki koncedált arányszámnak — 3:5, öt lévén a két angolszász hatalom flottáját illető arány — felemelését kívánja a cirkálók, torpedórombolók és tengeralattjárók kategóriáinál, oly módon, hogy az arányszám 7:10 legyen. Másrészt a leghatározottabban megtagadja a tengeralattjárók megszüntetését, a franciákkal együtt azt állítván, hogy ez a legfontosabb védelmi eszköze a kisebb hatalmaknak. Az angolszászok ellenvetése igen egyszerű: a 7:10 arány elfogadása azt jelentené, hogy Japán az egyezmény tartama alatt nemhogy korlátozná tengeri haderejét, hanem kénytelen lenne növelni, hogy az új arányt elérje!

Leglogikusabban felépített, de legoffenzívebb a francia felfogás, amely, ha érvényesítéséhez Tardieu a főpontokban ragaszkodik, alkalmas arra, hogy a konferenciát zátonyra juttassa. Franciaország az angol tézissel szemben az egyes flották össztonnatartalmának korlátozását javasolja, az egyes államok szuverén elhatározására bízva, hogy ezt a különböző hajókatóriák közt hogyan osztja meg. Ebben a kérdésben a konferencián az angolokkal, akik minden hajókatória tonnatartalmát külön akarták korlátozni, kompromisszumos megegyezés jött létre. Az össztonnatartalom belül az egyes

alsóbb hajókatóriák között (kisebb cirkálók, torpedórombolók, tenger-alattjárók) bizonyos mértékig tonnatartalom-átutalást gyakorolhatnak az államok: azaz az egyik kategóriában ki nem használt tonnatartalmat hasznosíthatják valamely másikban. Ezen a ponton tehát a francia offenzívának sikere volt. A sikeren felbuzdulva, Franciaország ellentámadásba ment át és olyan maximális tonnaúrtartalmat követel — körülbelül 800.000 tonnát — ami eddigi építkezési programján is túlsz és több, mint 240.000 tonnával emelné a francia flotta mai össz-úrtartalmát. A franciák elhatározásaiba és taktikájába természetesen Olaszország fellépése játszik bele a legerősebben. Az olaszoknak egy alapvető téziséük van, s ez az, hogy hajlandók mindennemű haderőt korlátozni és leszerelni, feltéve, hogy egy európai kontinentális hatalomnak — értsd Franciaországnak — se legyen nagyobb hadereje, illetve haderőre joga, mint Olaszországnak.

Franciaország kontinentális helyzetéhez képest ki is fejtette, hogy a legnagyobb tengeri hatalomnak a nagy Óceánokon állomásozó tengeri hadereje őt nem érdekli, őt az európai vizek, elsősorban a Földközi-tenger erőviszonyai és a gyarmataival való összeköttetés fenntartása érdekli. Különösen hangsúlyozta pedig azt, hogy a háború lehetősége Angliával vagy Amerikával amúgyis teljesen ki van zárva. Itt maradt tehát fenyegetésül a sorok között az olasz-francia háború lehetősége.

A helyzet ma az, hogy a két angolszász nagyhatalom, de elsősorban Nagybritannia a politikai diskussziók során teljes erkölcsi súlyával igyekszik Franciaországot elfoglalt és nemcsak a konferenciát veszélyeztető álláspontjának feladására bírni. MacDonaldrát mutatott arra, hogy, ha Franciaország ragaszkodik a követelt tonnatartalomhoz, akkor az nemcsak korlátozásra nem vezet, hanem ellenkezőleg még Nagybritanniát is arra fogja kényszeríteni, hogy flottáját a francia flotta arányában emelje. A konferencia nagy politikai vitájának gerince tehát az a kérdés, milyen politikai biztosítékokat lehetne a két kontinentális hatalomnak, — elsősorban Franciaországnak — adni ahhoz, hogy megegyezzenek és, hogy ez utóbbi beleegyezék fegyverkezési programjának leszállításába? Vaj jön annak, akinek számára a kontinentális Locarno nem elegendő biztosíték, érdemes-e egy közép-tengeri garancia-paktummal újabb garanciát nyújtani és remélhető-e, hogy ezekkel a kívánt siker elérhető lesz? A konferencia hajója viharos vizeken evez és MacDonaldrnak egész energiájára, tekintélyére és rugalmasságára lesz szüksége, hogy a nagy gályát biztos révbe vezesse.

AZ ALIG hogy helyreállott angol-orosz viszony az utóbbi időkben súlyos megpróbáltatásoknak van kitéve. A Henderson—Dovgalevszkij-megegyezésnek a propaganda-tilalomra vonatkozó szakaszát, melyet Henderson gyermekded jóhiszeműségében teljes értékűnek tekintett (az Alsóházban legalább is azt állította), nemcsak a szovjet-sajtó vezető orgánumai, az Izvesztija és a Pravda figurálták ki, hanem a moszkvai III. Internacionálé vezetősége is nemlétezőnek tekinti, vagy legalább is fenntartja azt az álláspontját, hogy ez reá nem vonatkozik. A máskülönbön elég szűkén mért szovjet-pénz tehát újból bőven folyik propagandacélokra Angliában: az angol főváros egyik munkásorgánuma, a Daily Worker, nemrég kommunistaizű, lázító felhívást hozott nyilvánosságra. Ez nyilvánvalóan megszegése lenne a megegyezésnek, ha a brit kormány, amikor a megegyezést kötötte, elég erélyesen tudott volna fellépni a Szovjet ellen és ki tudott volna eleve zárni minden félreértést és félremagyarázást. De Henderson ma is csak óvatosan mer megmozdulni és ma is húzódozik attól, hogy a humanizmust és demokráciát megcsúfoló Szovjettel szemben erélyes hangot használjon. A propaganda-ügy egyelőre függőben van, a munkáskormány valószínűleg

nem nyúl hozzá mindaddig, amíg a londoni konferencia be nem fejeződik. Hiszen ez nemcsak idejét, hanem tekintélyét is oly mértékben igénybe veszi, hogy komoly belpolitikai válságokban is engedékenyebbnek mutatkozik, mint amennyit vezetői állításai szerint az az erő, amellyel az országban rendelkezik, szükségessé tenne: így a Lordok Házával szemben is engedett, amikor a munkanélküliek segélyezéséről szóló törvényjavaslatot a Felsőház módosítással visszaküldte az Alsóháznak. MacDonald rávette pártját és keresztülvitte az Alsóházban is, hogy a törvényjavaslaton a Lordok által elfogadható módosítás történjék, mert különben a javaslat a Lordok vétója következtében legalább is három ülészakon (két évig) nem vált volna törvényé, vagy pedig a kormánynak házfeloszlatásra kellett volna elhatároznia magát. Ezt pedig az adott külpolitikai helyzetben nem kockáztathatta volna meg, még ha a labour-leaderek azt állítják is, hogy választás esetén MacDonald nagy többséggel jönne vissza a parlamentbe.

Az oroszországi viszonylatban más oldalról is nyomást gyakorolnak most az angol kormányra. Moszkvában a háborús kommunizmusnak új korszaka kezdődik, melyet Stalin a jómódú paraszt üldözésén kívül vallásüldözéssel és az atheizmus propagálásának megerősítésével inaugurált. A vallásüldözés pedig Angliában rendkívül erős társadalmi mozgalmat provokált. A katolikus egyház, élén a Szent Atyával, aki manifesztummal tiltakozott a keresztényüldözések ellen, más civilizált államokban is nagyszabású mozgalmat kezdeményezett. Angliában ettől függetlenül és ezenkívül az anglikán egyház szervezi a tiltakozó mozgalmat s ennek hatása alól a kormány sem vonhatja ki magát. A templomok lerombolása, az egyházi szervezetek tagjainak kegyetlen üldözése, a hívők megbüntetése azért, mert valamilyen vallásgyakorlatot próbálnak folytatni, ma megdöbbentő méreteket öltött a Szovjet-országban. Hendersonnak is cselekvésre kellett magát határoznia; viszont jellemző, hogy ez legenyhébb formájában nyilvánul meg: ő Brit Felsége külügyi államtitkára megbízta a király moszkvai nagykövetét, tegyen neki jelentést a vallásüldözés formáiról és állásáról. Ez annyit jelent, hogy egypár hét el fog múlni addig, míg Sir Esmond Ovey összeszedi a, szükségképpen és elkerülhetetlenül hamis, mert főként a szovjet-hatóságok által rendelkezésére bocsátott adatokat, amelyek alapján Henderson egy unciával sem fog többet tudni, mint eddig, ellenkezőleg! Hogy mit fog akkor tenni, az egyrészt a tengerészeti konferencia kimenetelétől, másrészt attól az erőtől fog függni, amellyel az angol közvélemény ebben a kérdésben meg fog nyilatkozni. A Kutjepov tábornok elhurcolása következtében Franciaországban már igen heves és majdnem általános vélemény alakult ki, amely a kormánytól a diplomáciai viszony megszakítását követeli. Ahogy a dolgok Oroszországban gazdaságilag, társadalmilag és politikailag alakulnak, amint ezek következtében a Szovjet tevékenysége a külföldön is mindig kétségbeesettebb, tehát merészebb lesz, olyan mértékben válik a civilizált államok számára az orosz probléma nemcsak fokozatosan aktuálisabbá, hanem akutabbá is. Minden jel arra vall, hogy a nyugati civilizációnak nem lehet már sokáig elkerülnie azt, hogy Európa keleti felének borzalmas válságával ne foglalkozzék és ne igyekezzék az orosz probléma megoldását megtalálni.

OTTLIK GYÖRGY

GYORSÍRÓI FELJEGYZÉSEK
A TRIANONI BEKE LÉTREJÖTTÉRŐL

— *Egy amerikai memoár leleplezése*¹ —

A VILÁGHÁBORÚ UTÁNI memoárok és államférfíui visszaemlékezések rengetegéből mint valóságos oázis emelkedik ki egy amerikai emlékirat, amely külső és belső értékeinél fogva egyaránt fordulópontot jelenthet a párizskörnyéki békeszerződések létrejöttével foglalkozó irodalomban.

Amikor Wilson Európára és saját magára nézve is oly végzetes útjára elindult, az amerikai „Expert Committee“ tagjaival Mr. David Hunter Miller is átérkezett Európába és 1928. évi november hó 19-től kezdve európai tartózkodása eseményeiről szinte percnyi pontosságú, gyorsírói feljegyzések alapján készült naplót vezetett. Ezzel az amerikai delegációval érkeztek meg Hunter Milleren kívül Frank Lord Warrin Jr., Hall Kinsey, Manley O. Hudson, Malcolm Douglas Simpson és James J. Me. Nerney megbízottak is. Mr. David Hunter Miller ezidőtájt már több mint egy éve a washingtoni külügyminisztériumnak ú. n. rendkívüli megbízottja volt, akihez Robert Lansing, Wilson külügyi államtitkárja még 1917 június 9-én a következő kinevezési dekrétumot intézte:

Uram, — önt a Külügyi Hivatal rendkívüli megbízottjává (Special Assistant) kinevezem, s ezért ellenszolgáltatásul az ön részére havi egy dollár tiszteletdíjat állapítok meg. Ez a megbízatás a külügyi államtitkár diseretionalis döntése alapján mindenkor módosítható vagy visszavonható. Amidőn felkérem, hogy az idemellékelt eskümintát töltsse ki, vagyok az ön alázatos szolgálja, Robert Lansing s. k.

U. i. Csak az óceáni utazást és az egyéb hivatalos utazást fizeti az állam.

Mr. Hunter Miller a párizskörnyéki békeszerződéseknek és az előkészítő konferenciáknak ismert alakja volt. Mint vagyoniilag teljesen

¹ David Hunter Miller: My Diary at the Conference of Paris with Documents I—XX. kötet; szerző kiadása 1929.

Az Északamerikai Egyesült-Államok egyik leghatalmasabb és legteljesebb könyvtárában: a Cambridge! Harvard-egyetem „Widener-Memorial Library^{ei}” könyvtárában akadtam rá erre a minket magyarokat oly közelről érdeklő, külső formájában is gigantikus méretű munkára. Szerzője mindössze 40 sorozatban nyomatta ki ezt a kötetenkint cca 500 oldalas negyedréti formájú, díszes kötésben megjelent felbecsülhetetlen értékű forrásmunkát. Ez a cca 12.000 oldalas hatalmas munka tudásunk szerint eddig még nem került át Európába egy példányban sem s az amerikai kontinensen is csupán a Fehér Ház, a Külügyi Hivatal, a Kongresszus, a Carnegie- és Rockefeller-alapok, valamint a leghíresebb egyetemek (Harvard, Yale, John Hopkins, Princetown stb.) könyvtárai jutottak hozzá egy-egy, a szerző saját dedikációjával ellátott sorozathoz.

független ember, — aki mint látható, hivatalos megbízásáért is mindössze havi egy dollár tiszteletdíjban részesült —, az amerikai delegáció hivatalos apparátusának felhasználásával reggeltől estig tartó sokoldalú munkát végzett. Figyelme csaknem mindenre kiterjedt, mert amikor elhatározta azt, hogy költséget és fáradságot nem kiméivé pernyi pontossággal, gyorsírói jegyzetek alapján összegyűjti és kiadja a világháborút befejező béketárgyalások, bizottsági és albizottsági ülések lefolyásának hiteles anyagát, egyúttal azt is elhatározta, hogy a népszövetségi egyességokmány létrejöttének történetét is megírja. Ez a nemzetközi jogi szempontból is igen értékes tudományos munka ez előtt két évvel szintén megjelent és az egész világ-szakirodalomban nagy feltűnést keltett.¹

Mindenre kiterjedő, igazi amerikai lendülettel véghezvitt sokoldalú munkássága azonban a 20 kötetes Diáriumban érte el a tetőpontját. Annak illusztrálására, hogy ez a feljegyzési munka mennyire részletes és szinte kicsinyesen pontos volt, errenézve elegendő az egyes kötetek következő megjegyzéseit, illetve széljegyzeteit idézni: „Délelőtt 10 óraker jelentették a főhadiszállásról, hogy House ezredes erős influenzában fekszik“ (1919 november 21-én). A következő napon ez a bejegyzés található: „Délután 6 óraker felhívott a nővérem és bejelentette, hogy el akar költözni a Hotelból...“ „Este Mr. Warrinnal és Mr. Hudsonnal átnéztük az összes hivatalos iratokat és térképeket, hogy ismerjük a kérdéseket, amelyeket az első albizottság hozzánk utalt.“ November 23-án ez áll: „Warburton őrnaggyal megbeszéltem, hogy gépkocsin jöjjön el értem.“ „Délben a nővérem és Mr. Frank Cobb, a New York World szerkesztője ebédelt velem.“ November 28-án ezt jegyzi fel: „James (valószínűleg Mc. Nerney) velem ebédelt és egész %io-ig mindenféléről együtt csevegtünk.“

Az első kötet legnagyobbbrészt szervezeti ügyekre vonatkozó feljegyzései közül említést érdemel a 296., illetve 376. oldalon található feljegyzés, amely az „új államok létesítésével foglalkozó albizottság“ munkáját ismerteti. A magyar probléma itt jut először szóhoz. Itt találkozunk először egy Magyarország és Csehszlovákia lakosságát feltűntető „néprajzi“ térképpel, amelyen a tervezett határ, tekintettel a „Hinterland“ szén- és vastelepeire, Pozsonytól és a Duna nyugatkelet folyásától északra mintegy 15 kilométerre szemlélhető. Ehelyütt azonban még hiányzik minden, bennünket közelebből érdeklő kommentár. A 379. oldaltól kezdve megtudjuk, hogy ki mindenki volt tagja a békekonferenciát előkészítő 14 albizottságnak, és hogy kik voltak a jogi kérdések és technikai kérdések amerikai szakértői. Közöttük foglalt helyet a két ismert professzor is: Shotwel, aki a történeti kérdéseket és Seymour, aki az osztrák-magyar monarchia problémáit „analizálta“.

A második kötet 414. oldalán Hunter Miller nem kis malíciával közreadja a New York Times kábelhíre alapján annak a 25 évre kötött újabb katonai szövetségi egyezménynek szövegét, amelyet II. Vilmos

¹ David Hunter Miller: „The Drafting of the Covenant“. Futmann's N. Y. London Knickerbocker Press. 1928.

német császár és az osztrák-magyar monarchia uralkodója 1918 május 31-én perfektuáltak egymás között. A harmadik kötet csaknem kizárólag a népszövetségi egyességokmány különböző terveivel foglalkozik és a legnagyobb precizitással, hasábosán szembeállítva közli az egyes javaslatokat. A negyedik kötet 244. oldalán ismét bennünket közelebről érdeklő nyomra akadunk. Egy délmagyarországi térkép az egész Bácska területét még mint magyarországi birtokállományt tünteti fel. A 304. oldalon a békekonferencia előkészítő munkálatainak szakszerűségéhez és lelkiismeretességéhez stílszerűen simuló jeles adalékkal találkozunk. Lord Robert Cecilnek egy Hunter Millerhez írt levélfacsimiléje tárul szemünk elé, amelyben olvashatatlan firkálásával egy félig tépett, gyűrött papíron a magyar határra vonatkozó bizonyos korrekciók ügyéről tesz említést Millernek. A 338. oldalon egy hasonló számológédujaszerű firkálással találkozunk, amely nem egyéb, mint egy hevenyészett ceruzarajz Torontál, Temes és Krassó vármegyék hovatarozandóságáról.

Az ötödik kötet főleg a német békeszerződés előkészítő munkálataival foglalkozik, és bár ezek a részletek bennünket közelebről nem érdekelnek, talán mégis tanulságos röviden kitérni itt a 307. számú dokumentumra is. Ismét egy térkép van előttünk, amely Belgium, Hollandia és Németország érintkező területeit illusztrálja, mégpedig oly módon, hogy Belgium keletfriziai határkiigazításképpen leadja északi területének meglehetősen tekintélyes részét Hollandiának, amely ezért máj évtizedek óta nagy kitarással, szívós küzdelmet vívott. Ezzel szemben természetesen Belgiumnak is kárpótlást kell adni s mint a dokumentumból kitűnik, mindezt természetesen csakis Németország terhére lehet elszámolni. Mint a térkép is mutatja, az albizottság szakértői egy szép darabot odaítéltek a papiroson Németország területéből Belgiumnak. Úgy látszik ennek a könyelmű elgondolásnak volt azután némileg kézzelfogható következménye az Eupen-Malmedy területek átcsatolása. Mindenesetre jellemző, hogy ezek az albizottságok ceruzájukkal mily szemrebbenés nélkül firkálgattak a papiroson a nélkül, hogy tisztában lettek volna a helyszíni viszonyokkal, a földrajzi alakulásokkal, az érdekelt területek lakosságának néprajzi és gazdasági problémáival.

Ugyanennek a kötetnek 15. oldalán a cionistáknak Palesztina függetlenségére vonatkozó hatalmas memorandumával találkozunk. A 244. oldalon viszont a Hunter Miller által kidolgozott népszövetségi tervezet fogalmazványát leljük fel facsimilében Wilson és Robert Cecil elnagyolt és nagy sietséggel odavetett, legnagyobbbrészt olvashatatlan javításaival. A hatodik kötet folytatólag a versaillesi békeszerződés előkészítő munkálatainak diáriuma. Itt találkozunk ismét az amerikai külügyminisztérium egy memorandumával, amely már a második kötet 78. oldalán is előfordult egyszer. Az egyik, részletében bennünket is közelebről érdekel. Alig pársoros kablogramm ez a jegyzék, amelyet 1918 október 29-én küldött meg Lansing hivatala az érdekelt nagyhatalmaknak. Magyarországra vonatkozólag itt többek között a következőket találjuk: „Most független és igen demokratikus ország, de még mindig oly magyarok kormányozzák, akik meg akarják

akadályozni nemzetiségek területi különválását. Az Egyesült-Államok kormánya azonban a legszigorúbb nemzeti egység és függetlenség alapján áll, ezt az elvét természetesen a nemzeti kisebbségek védelmével, az Adriai- és a Fekete-tengerhez való szabad út biztosításával és egy délkelet európai államszövetség előmozdításával óhajtja szolgálni⁶

A hetedik kötet kb. 250 oldalon keresztül a trieszt—fiumei határkérdés ismert nehézségeivel foglalkozik. A nyolcadik kötet Fiume közjogi helyzetére vonatkozólag tartalmaz eddigelé még nem eléggé ismertetett javaslatot. Hunter Miller feljegyzése így szól: „Fiume olasz szuverenitás alá kerül. Mindazonáltal a Népszövetségnek egy közigazgatási kerülete lesz, amelynek élén egy hármastagú tanács viszi majd az ügyeket. Ennek a tanácsnak egy olasz, egy szerb és egy amerikai lennének a tagjai⁶ A kilencedik kötet ismét cionista és zsidó memorandumokról számol be. Az egyiket Kelet- és Közép-Európában élő, 9 millió zsidóság nevében nyújtotta be a cionista érdekeltség, míg a másikat a Comité des Délégations Juives terjesztette a nagyrészt szabadkőművesekből és zsidókból álló békekonferencia elé. Ezek a memorandumok, mint tudjuk, végül is azt eredményezték, hogy a zsidóságot mint kisebbséget elismerték és így védelmüket a külön kisebbségi szerződések is biztosították. A 364. oldalon találkozunk Brockdorff-Rantzau és Clemenceau példátlanul éles és az újkori diplomáciai levelezések terén szinte párhuzamos ritkító levélváltásával, amely Németországnak népszövetségi tagságát, illetve Ausztriának az „Anschluss“ esetén a német Reichsratban való képviselőjét érinti. A tizedik kötet görög területi igényekkel, lengyelországi és ukrán problémákkal foglalkozik, míg a tizenegyedik és tizenkettedik kötetek a kikötők, víziutak és vasúti közlekedések főbizottságának, mennyiség tekintetében imponáló méretű munkáját ismertetik több mint 1000 oldalon.

Babonás véletlen, hogy éppen a tizenharmadik kötet közli a trianoni béke kisebbségi szerződéseinek előkészítésért szóló adalékokat. Itt tárulnak szemünk elé az összes albizottsági jegyzőkönyvek, az „új államok⁶⁶ bizottságának tanácskozásáról felvett gyorsírói feljegyzések, amelyek azután a tizenegyedik kötetet is csaknem teljes egészében megtöltik. A kisebbségi szerződésekkel foglalkozó új államok bizottsága — a tizenharmadik kötet 148. oldalán lévő feljegyzés szerint — többek között a következőket jelenti: „Az oláhok készségüket fejezik ki az iránt, hogy a székely és szász területeknek felekezeti és iskolai téren az oláh állam ellenőrzése alatt álló helyi autonómiáit biztosítani fogják⁶⁶. Hunter Miller arról sajnos nem emlékezik meg, hogy a jelenlevők közül csak egy is megkérdezte volna, hogy ezt a helyi autonómiát a magyar kisebbségek részére vajjon miért nem óhajtja biztosítani az érdekelt utódállam? Erre nézve éppúgy nem találunk feljegyzést, mint arra sem, hogy ebben az albizottságban tulajdonképpen ki mindenki jutott szóhoz. Az első, személyes felsorolás, amely a trianoni Magyarországot most már egészen közelről érdekelheti, a tizenegyedik kötetben tárul elénk. Ebben a kötetben, mint egy valóságos film perreg le előttünk a világtörténelem ezen egyik legnagyobb külpolitikai zsonglőrösködése, a békekonferenciának

soha meg nem álmódott, egész rendkívüli szélhámoskodásokban gazdag fejezete. Legelsőnek a Magyarország és Csehszlovákia közötti határkérdés került terítékre.

BENES ÉS A MAGYAR-CSEH HATÁR

1919 február 5-én d. u. 3 órakor Pichon francia külügyminiszter Quai D'Orsay-beli tanácstermében egybegyűltek a békebírák. Hunter Miller feljegyzései szerint az asztalfőn Wilson foglalt helyet, tőle jobbra Lansing, mellette Lloyd George, majd Balfour, míg baloldalan Clemenceau, Pichon, Dutasta, Berthelot, valamint Orlando és Sonnino, végül a japán Machino és Matsui fődelegátusok ültek. Amikor a Magyarország és Csehország közötti határkérdés szóba került, Benes és Kramarz is megjelentek a teremben és az ítélőbírák asztalánál helyet foglaltak. Benes csakhamar felemelkedett és megtette súlyos valótlan-ságokat tartalmazó előterjesztését. Hunter Millernek a magyar nemzet sohasem fogja meghálálni tudni azt, hogy ezt az igazsággal hadilábon álló expozé-sorozatot gyorsírói jegyzetek alapján megbízhatóságával és hitességgel közel 100 oldalon keresztül elének tárta.

Benes mindenekelőtt 300 éves osztrák elnyomásról és Csehszlovákia nemzeti vágyairól és területi igényeiről beszélt. Előadását azonban már a lelegején, Wilson, Lloyd George és Balfour sűrűn félbeszakítják ily kérdésekkel mint: „tulajdonképpen mennyien vannak összesen a csehek?“ „Mikor volt az utolsó népszámlálás?“ „Ültek-e cseh képviselők a bécsi Reichsratban?“ Benes azonban nem jött zavarba; mint Hunter Miller feljegyzi, a következő mesét tálalta fel Wilsonnak és társainak:

„Szlovákia tulajdonképpen egyszer régen része volt a nagy Cseh-Szlovák államnak. A X. század elején azonban a magyarok meghódították ezeket a területeket, amelyeket azonban a hódítók századokon keresztül hiába igyekeztek „magyarizálni“. Erre irányuló próbálkozásuk minden eredmény nélkül maradt. A lakosság mindig „csehül“ érzett és nem volt más vágya és most sincs más vágya, mint hogy az új államhoz csatlakozhassék. Szlovákia különválásának még csak a gondolata sem merült fel soha, ami szinte természetes is, ha tekintetbe vesszük a „közös nyelv(?)“, az „azonos“ lelki kapcsolatok(?) és az „azonos“ vallási viszonyok(?) összekötő erejét. A szlovákok nemzeti entuziasmusát persze béklyóba kötötte Magyarország ellenkezése. Szlovákia északi határát a Kárpátok adták, déli határa a Duna volt (sic); a Duna déli hajlásától a Tiszafolyóig részben természetes, részben mesterséges határ határolta. Ez a terület persze most magyarokat is magában foglal s így ez olyan problémát képez, amelyet a konferenciának kell megoldania.“ (XIV. köt. 220. és köv. old.)

Benesnek erre az egy lélegzetre elmondott első „expozéjára“ Lloyd George válaszolt először, aki a következőket mondta:

„Ami magát Szlovákiát illeti, talán nem lehet kétséges ennek önállósága és lakosai függetlenségi igényeinek jogossága. Ha már most ez tényleg így van, akkor legjobb volna, ha dr. Benes talán inkább a vitatható pontokra nézve volna szíves megjegyzéseit előterjeszteni.“ Itt a jelenlevők egyhangúlag megegyeztek abban, hogy magának a szűkebb értelemben vett Szlovákiának területi igényei egyáltalán nem okoznak semmiféle nehézséget és hogy főleg a Magyarországgal közös

határ kérdése az a probléma, amely alapos megvilágítást és megvitatást igényel.

És Benes újra felállt; most még hosszabban a következőképpen informálta gyanútlan hallgatóját:

A Dunának mint országhatárnak a kérdése nem tehető vita tárgyává. Ez egy lényegbe vágó probléma („.....it is a matter of principle“).

Szlovákia mindig dunai ország volt. A magyar betörések idején a szlovákok egész Pannóniát elfoglalva tartották. A magyarok azonban a szlovák népességet felnyomták a környező hegyekbe és a szomszédos magaslati vidékekre és azután megtisztítva tőlük a Duna jobbpartját, így jutottak közvetlen érintkezésbe a németekkel. A Duna balpartján nem írtották ki egészen a szláv népességet, amely ott maradt ezeken a területeken, bár többé-kevésbé magyarra asszimilálódott“. („Though they had become more or less magyarised“.)¹

Az északi oldal falusi népessége mély barázdákban szlovák volt. Csupán egyes felsőbb zónák voltak telítve legnagyobb részben mesterséges magyar szigetekkel. Ez is egy igen kényszerítő közgazdasági szempont a Duna-határ feltétlen biztosítása szempontjából („... a very cogent economic reason for the Danube frontier“). A csehszlovák államnak ugyanis nem volna meg a legcsekélyebb lehetősége ahhoz, hogy szabad utat nyerjen a tengerhez. Egyedül a nemzetközi Duna segítheti elő ennek megvalósulását. Ez a csehszlovák állam közgazdasági életének mintegy fundamentuma. Ez egy földrajzi szükségesség, amely nélkül az új állam nem volna képes exisztálni („... a geographical necessity and the new state could not survive without it“).

Lloyd George itt közbeszól és megkérdi: „A dunamenti területeken mily arányban laknak szlovákok?“

Benes: „Ha a szóbanforgó területeket a csehszlovák állam megkaphatná, akkor mintegy 350.000 magyart is kénytelen volna bekebelezni. Ez a Pozsony és Vác közötti területre vonatkozik, a folyam másik partján, bár szétszórtan, de szépszámú szlováklakta község van. Így például a budapestkönyéki falvakban is legalább egyszázötvenezer a számuk. Ezekről azonban a bekebelezendő magyarok kártalanítása címén Csehszlovákia kész lemondani“. („These would be abandoned in compensation for the Hungarians absorbed.“)

Benesnek erre a valóban „nagyilekű“ kijelentésére az olasz Sonnino szól most közbe és megkérdezi: „Mily arányszámban szerepelnek ezen a területen a szlovákok a magyarokkal szemben?“

Benes: „Ez az arányszám vidékenként igen változó. Becslésem szerint a szóbanforgó területeknek mintegy 60%-a (hatvan százaléka!) szlovák népességű, de itt általában nagyon nehéz egy teljesen megbízható becslést adni, minthogy ezek a területek sohasem voltak külön népszámlálások folyamán külön ellenőrzéseknek alávetve“.

Wilson: „Vájjon nem volna-e lehetséges dr. Benes az egyes községi statisztikákat megszerezni s megállapítani, hogy megfelel-e a tényeknek az, hogy a szlovák népesség a dunai területeket Pozsonynál éppen csak hogy érinti?“

Benes: „A szlovák népesség a Dunát még Budapest felett is éppen csak hogy érinti; a folyammenti lakosságnak nagyobb része tényleg magyar.“

¹ Itt Benes sajátmagával is ellentmondásba keveredik, amennyiben megelőző nyilatkozatában azt mondta, hogy a szóbanforgó területeket „a hódítók századokon keresztül hiába igyekeztek magyarizálni“.

Lloyd George: „A Szlovákiát átszelő folyók mennyiben hajózhatók?”

Benes: „Egyedül a Vág-folyó hajózható és ez is csak a folyó fele részében”.¹

(Kramarz itt közbeszól és felemlíti a Morva—Duna-csatornát, amely az Északi-tengert és a Fekete-tengert kötné össze a Dunán át. Ez a közlekedési út szintén csehszlovák területen haladna.)

Lloyd George: „Amennyiben az igényelt területek lakosságának többsége magyarnak vallaná magát, ez esetben megelégedne Benes úr a szlovákiai folyók révén a nemzetközi Dunának szabad tengeri útjával?” („... whether if the territories claimed declared themselves Magyar, free access to the internationalised route of the Danube through the rivers of Slovakia would satisfy Mr. Benes?”)

Benes: „Ezek a folyók jelenleg az egy Vág kivételével nem hajózhatók. Ez esetben egész Szlovákia el volna vágva a Dunától”.

Lloyd George: „Ha a tengerhez való szabad utat Csehszlovákia számára egyes dunamenti nagyobb gócpontok útján biztosítanánk, ez kielégítő megoldás volna Csehszlovákia számára?”

Benes itt ismét hosszabb előadásba kezd s több órán át tartó expozéjával védelmezi álláspontját:

„A szóbanforgó területen a völgyek és a fennsíkok annyira összefüggő, egymáshoz simuló egészet alkotnak, hogy szétválasztásuk nagy rendszertelenséget okozna. Ezeknek a területeknek lakossága mezőgazdasági és ipari termékek csereárú-forgalmából él. Szlovákia fennsíkjai ipari gócpontok, míg a völgyek lakossága földműveléssel keresi kenyerét. Ezt a határvonalat éppen a vasúti összeköttetések teszik nélkülözhetetlenné. A hegyek északról dél felé húzódnak; kelet és nyugat közötti irányban a közlekedés szinte minimális volt. Ezért kívánatos azt a (az egyetlen) fővonalat is bekebelezni, amely oldalirányban is biztosítja a közlekedést. Bár ezáltal tekintélyes magyar lakosság bekebelezett a csehszlovák államba, nem lehet letagadni, hogy a magyar népszámlálás sokkal rosszabb eredménnyel járt, mint az osztrák (?), mert míg 250.000 magyart feltüntetett ez a statisztika, addig 350.000 szlovákot kihagyott. Teljes egészében cca 650.000 magyar válna így az új csehszlovák állam alattvalójává, míg 450.000 csehszlovák maradna Magyarország határain belül. A magyarok különbén is szabadon hangoztatták, hogy a „tótok nem emberek”. Szlovákia 2300 köztisztviselője közül mindössze 17 volt szlovák, 1700 bírója közül csupán egy volt szlovák és cca 2500 adótisztviselője közül mindösszesen 10 szlovák származású akadt, minek következtében a szlovák lakosságnak mintegy egyharmada kénytelen volt az északamerikai Egyesült-Államokba kivándorolni. Sokan közülök viszont Magyarország azon részein telepedtek meg, ahol könnyebb volt a megélhetésük, — így jöttek létre a Budapest körüli cca 90.000 és Debrecen körüli cca 80.000 lakosságú szlovák szigetek.

Ami a ruthéneket illeti, ezek ugyanabból a népcsaládból valók mint a szlovákok, őket csupán a Kárpátok választották el. Szoros szomszédjai voltak a szlovákoknak, társadalmilag és gazdaságilag egymással teljesebben rokon népek, nyelvük is szinte azonos, (?) csupán egy egész halvány átmeneti dialektus-különbség áll fenn a ruthén és szlovák nemzet között, ők nem akarnak magyar uralom alatt maradni és Csehszlovákiával

¹ Érdemes itt felemlíteni azt a körülményt, hogy amikor Sátoraljaj-helynél a magyar-cseh határt megvonták, a bokáig érő Ronyva-patakot is hajózható folyónak nyilvánította a békekonferencia, hogy ezáltal Sátoraljaj-hely egy részét, mint vasúti gócpontot egy természetes határral Csehszlovákiának juttassa.

való szoros szövetségben egy autonóm államot akarnak alakítani. Mintegy 450.000 a számuk. Igazságtalan dolog volna őket a magyarok uralmának alávetni és minthogy a ruthének Csehszlovákia kebelébe kívánkoznak (?), Csehszlovákia e kérdést a konferencia elé terjeszti. Valószínű» hogy ez a bekebelezés Csehszlovákira nézve nagy anyagi áldozatokkal fog járni. Mégis ez a megoldás biztosíthatja egyedül a közös cseh-román határt» amely a cseh-jugoszláv „Adria“ korridorral együtt az utódállamoknak közös érdeke“.

Az „Expert Committee“ itt az idő előrehaladottságára való tekintettel» a késői éjjeli órákban tanácskozását másnapra halasztotta; mielőtt azonban még ezt megtette volna, egy nyolctagú albizottság kiküldését határozta el, amelyben két amerikai, két angol, két francia és két olasz delegátus foglalt helyet. Az albizottság feladatául tűzték ki, hogy az ügy „igazságos“ megoldására vonatkozólag dolgozzon ki javaslatot („... to make recommendation for a just settlement“).

CZAKÓ ISTVÁN

— Folytatjuk —

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.